

Euskalkiak, gaur

KOLDO ZUAZO *

ATARIKOA

Mende eta laurden iragan den arren, Bonaparteren euskalki sailkapena dugu oraindik ere eredu. Eta sailkapena ez ezik, berak zeukan euskalkien ikuskera ere badugu eredu. Gai bi hauexek izango dira saio honen ardatza.

Bonaparteren sailkapenean (Bonaparte 1991 [1869]: 226), *mendebala* --> *ekialdea* norabidean daude kokatuta euskalkiak. Hurrenkera horixe dute berak bereizi zituen hiru euskalki multzoek: “A” multzoan bizkaiera jarri zuen, “B” multzoan gipuzkera, lapurtera, iparraldeko goinafarrera eta hegoaldeko goinafarrera eta, “C” multzoan, mendebaleko behenafarrera, ekialdeko behenafarrera eta zuberera; eta, Bonapartek aipatu zituen ezaugarri apurren artean ere, gehienek hurrenkera horixe erakusten dute.

Bonapartek sarrien aipatu zituen ezaugarrietako batzuek hirutan banatzen dute Euskal Herria. Esate baterako: *dot/det/dut* adizkiak; *nas/naiz/niz* adizkiak; *garal/geral/gira* adizkiak; *deust/dit/deraut* adizkiak; *daikel/dezakel/diro* adizkiak; sozietiboko *-gazl/-kin/-ki(la)* morfemak; geroaldia egiteko *-ko* (> *-go*) morfema beti/*-ko* eta *-en* aukeran/*-(r)en* beti; galdera perpausak osatzeko bi-tartekoak, alegia, intonazio soila/intonazioa + *al* partikula/intonazioa + *-a* atzizkia...

Beste askok, berriz, bitan banatzen dute Euskal Herria, hala nola: goranzko diptongoak izatea edo ez izatea; ergatibo pluraleko *-akl/-ek* aldaerak; bizidunen inesiboko *-ganl/bait(h)an* morfemak; bokalez amaitzen diren zenbatzaile distributiboetako *-na* (cf. *seina*)/*-ra* (cf. *seira*) aldaerak; partizipioa beti/partizipioa eta aditzoina; *izan* beti/*izan* iragangaitzetan eta *ukhan* iragankorretan; zuketa eta xuketa alokutiboak izatea edo ez izatea; *bait-* aurrizki konplementatzailea izatea edo ez izatea; modu eta denbora perpausetan *-(e)la* beti/*-(e)la* eta *-(e)larik(an)* aldaerak aukeran; aditzaren eta datiboaren

* EHU-ko Irakaslea.

arteko komunztadura nahitaezkoa edo hautazkoa; osagarri zuzena absolutiboan beti/absolutiboa eta genitiboa aukeran... Beti ere, beraz, isoglosak *men-debala* --> *ekialdea* norabidean kokatzen diren irudipena daukagu.

Bonapartek erabili zituen ezaugarriez ere esan nahiko nuke zer edo zer. Haren liburuxka, artikulua eta gutunak aztertu ondoren, guztira 74 ezaugarri behinik behin ezagutu eta begiratu zituela ikusi dut. Ezaugarri kopuru zabal da, Bonapartek euskara ondo ezagutzen zuela erakusten duena. Baina kontua da, batetik, ea ezaugarri horiek euskalkiak sailkatzeko egokienak ote diren eta, bestetik, ea ezaugarri horiek zuzen erabili ote zituen.

Bigarren galderari erantzungo diot lehenbizi eta adibide bat aipatuko dut horretarako. Nafarroako Araitz, Larraun eta Basaburuko hizkerak gipuzkeraren edo nafarreraren barruan sailkatu behar ote ziren jakiteko, honako hiru ezaugarrioi begiratzeko esan zion Etxenike bere laguntzaileari (Urkixo 1910: 280):

a) *zare/zara, garel/gara, zaretel/zarate, dire* esaten ote zen ala *zera, gera, zerate, dira*.

b) *dut, duzu, dugu, duzu(t)e* ala *det, dezu, degu, dezu(t)e*.

c) *zeren ona baita* ala *zeren ona dan*.

Niri neuri behinik behin, ez zait iruditzen hiru ezaugarri soil horiek, hizkera bat sailkatzeko, ez arrazoi nahikoak ez eta arrazoi egokiak direnik.

Ezaugarrien nolakotasunak ez dirudi buruhauste handiegirik eman zionik eta, egia esan, euskalaritza sasoi hartan zegoen egoera apalean egonda, harritzekoa ere ez da. Baina kontua da Bonapartek ez zituela berrikuntzak, arkaismoak edota euskarak eskaintzen zuen aukeratik euskalki bakoitzak egindako hautuak bereizi.

Ni, oster, berrikuntzak —edo berrikuntza izan daitezkeenak— bereizten ahalegindu naiz. Alde batera utzi ditut arkaismoak. Alde batera utzi ditut zubererak eta erronkarierak atxiki dituzten bokal sudurkariak eta *n, l* osteko herskari ahoskabeak (cf. *igánte, sükálte*). Alde batera utzi dut Ipar Euskal Herriko zenbait hizkeratan atxiki den hasperena. Erroibarren, Artzibarren eta Aezkoan, behinik behin, erakusleetan atxiki bide den *g-* eta Erronkariko eta Zaraitzuko *k-* ere (cf. Aezkoako *gau, gor* eta Erronkariko *kaur, kor* [orok. 'hau, hor']) baztertu egin ditut eta berdin jokatu dut mendebal gehieanean atxiki den 3. graduko *a* erakuslearekin (orok. 'hura').

Euskarak eskaintzen zuen aukeratik euskalki bakoitzak egindako hautuak ere ez ditut aintzakotzat hartu. Esate baterako: ergatibo pluraleko *-akl-ek* aldaerak; destinatiboko *-entzat* (eta *-entzako*)/*-endako* morfemak; **ezan/egin/iron* aditz erroak; geroaldia osatzeko *-kol-(r)en* morfemak edota aditz-izenarekin doan osagarri zuzena absolutiboan edo genitiboan erabiltzeko aukera.

Beraz, berrikuntzak bereizten ahalegindu naiz, baina berrikuntzok bereizterakoan ere hiru irizpide izan ditut kontuan:

a) hedadura zabalekoak izatea.

b) emankorrak izatea, hau da, maiztasun eta erregulartasun handiz bertzea.

c) gaurregungo euskararen bizirik egotea¹.

¹ Arrazoi metodologikoak direla-eta, gaurregun mintzatzen diren euskalkiak baizik ez ditut aztergai. Erronkaria da salbuespen bakarra. Euskalki hau oraindik orain itzali izana eta, batez ere, beraren gaineko albisteak ziurrak izana —bertatik bertara eta ahoz aho jasotakoak— da horren arrazoiak.

Zenbat eta hedatuago egon eta zenbat eta etekin eta bizitasun handiagoak izan, orduan eta egokiagoak iruditu zaizkit. Nik, beraz, Bonapartek eta Bonaparteren ondorengo beste askok hainbeste bider aipatu duten *esan/erran* bikotea, esate baterako, ez dut aintzakotzat hartu. Bikote horrek a) eta c) baldintzak betetzen ditu, baina ez b). Alegia, eremu zabalekoak bada dira *esan* eta *erran*, eta bizirik ere badaude, baina ez da inondik inora ere sistematikoa eta erregularra *r* eta *s* hotsek bata bestearekin txandakatzea.

Arrazoi berberagatik ez ditut aintzakotzat hartu honako beste aldaera hauek: *ahizpal/aista*; *aipatul/aitatu*; *anitz/aunitz*; *ardol/ardaol/arno*; *arrain* (eta *usain*, *zain*)/*arra* (eta *usai*, *zai*); *artelerte*; *bainal/baia*; *behorl/bohor*; *belar* (eta *elur*, *ilar*, *ilargi*, *zilar*)/*bedar* (eta *edur*, *idar*, *iretargi*, *zidar*); *belarril/be(h)g/arri*; *beldurl/bildur*; *beltz/baltz*; *berri* (eta *berdin*, *txerri*)/*barri* (eta *bardin*, *txarri*); *biguin* (eta *muin*)/*bigun* (eta *mun*); *borrokal/burruka*; *bultzatul/bulkatu*; *burdinal/burnia*; *dan* (eta *zan*)/*den* (eta *zen*); *elkarl/elgarl/alkarl/algar*; *eraman/ereman*; *erel/be(re)*; *etxel/etse*; *etzan/etzun/etzin*; *ezpain* (eta *errain*, *gain*, *labain*, *orbain*, *zain*)/*espan* (eta *erran*, *gan*, *laban*, *orban*, *san*); *gabel/b(ag)el/barik*; *gaztal/gaztail/gazna*; *gezurl/gusur*; *gutxil/gut(t)il/gitxi*; *guztil/guzildusti*; *hezurlasur*; *hiru* (eta *lau*)/*hirur* (eta *laur*); *hogeil/hogoi*; *inurriel/xin(a)urriel/txindurriel/txingurri*; *ipuin* (eta *higuin*)/*ipui* (eta *igui*); *irten* (eta *hiri*, *igel*, *igeri*, *ile*, *iltze*, *irin*)/*urten* (eta *uri*, *ugaraxo*, *uger*, *ule*, *untza*, *urun*); *itxiletsil/hertsil*; *izul/izi*; *joan/fan/g(o)an*; *kirten/gider*; *mahail/mahain*; *ma-saill/matell/matrail*; *negar/nigar*; *ohartu* (eta *hoa*, *ohe*, *orain*)/*guartu* (eta *gua(ye)*, *guatze*, *guain*); *omen/lemen*; *orain/orai*; *ote/ete*; *pixal/txixa*; *sorol/solo*; *suhil/suin*; *txikil/t(t)ikil/t(t)ipi*; *unidel/inude*; *utxil/itxi*; *zein/zoin*... bezalako hitzen aldaera fonetikoak. Ikusten denez, eremu zabalean erabiltzen da hauetako bakoitza, oso antzinatik dokumentatuta daude eta bizirik ere badaude; baina ezin dugu inolako erregela sinkronikorik proposatu, lexikalizatuta dauden adibideak direlako. Ohar bedi, gainera, oso zerrenda luzea osa daitekeela era honetako aldaerekin eta horrek izugarri zailtzen du euskalkiak eza-gutu nahi duenaren lana.

Aldaera fonetikoak ez ezik ezaugarri morfologiko eta sintaktiko zenbait ere baztertu egin ditut etekin handikoak ez zirelako, hala nola: Zuberoako *hú(r)ak* eta Erronkari eta Zaraitzuko *kurak* erakusle analogikoak (orok. 'haiek'); mendebaleko *zela(n)* 'nola' izenordaina eta *nortzuk*, *zeintzuk*, *zer-tzuk* izenordain plural analogikoak; batez ere euskalki honetan bertan partizipioan -gi duten aditz apurrak (cf. *eba(g)i*, *eraba(g)i*, *ese(g)i*, *ire(g)i*, *ja(g)i*) eta *baltzitu*, *otzitu* partizipioak (orok. 'belztu, hoztu'); Euskal Herrian barrena hizkera batzuetan Nor-Nork eta beste batzuetan Nor diren aditzak (*igon dot/naiz*, *jardun dot/naiz*, *urten dot/irten naiz*, *bazkaldu dut/naiz*, *jokatu dut/naiz*...); mendebalean *bi* zenbatzailea izenaren eskuinetara jartzeko joera, etab.

Eremu txiki samarretan erabiltzen diren ezaugarriak ere baztertu egin ditut. Esate baterako: Bizkaiko erdialdean gertatu den -au- > -eu- bilakaera (cf. *éurrera*, *geur*); Bizkaiko hizkera batzuetan erabili ohi diren 'nahi + izenordain galdetzailea' egiturako izenordainak (cf. Mallabiko *naiñor*, *naiñok*, *naiños*, *naiñun*, *naiñora*, *naiñundik* [orok. 'nornahi...']); Deba arroko hizkera batzuetan eta inguruetakoa beste batzuetan dagoen -t(z)eke atzizkia (orok. 'gabe'); Deba arroko hegoaldean eta Goierri aditzak objektu pluralarekin komunztadura ez egitea (cf. Arrasateko *sagararak gustetan jat* 'sagararak gusta-

tzen zait’); Irun eta Hondarribi aldeko datibo eta genitibo pluraletakoa *-aki* (eta *-akeri*), *-aken* aldaerak (cf. Letamendia & Sagarzazu (1992: 522) txostenean Hondarribian bildu ziren *laúnaken billá* ‘lagunen bila’, *Ondárbiko bañista gustíyaki* ‘Hondarribiko bainista guztiei’) edota Nafarroako mendebaleko zenbait eskualdetan hain indartsua den *i-->e* eta *u-->o* bilakatzeko joera (cf. Ibarrek (1995) Basaburuan jasotako *ekuse* ‘ikusi’, *gelditto* ‘gelditu’ tanke-rakoak).

Beste batzuetan, berriz, sail bateko eta besteko aldaerek eremu banaketa bera ez zutelako utzi ditut alde batera. Asko dira, esate baterako, hitz hasieran herskari ahostuna hizkera batzuetan eta ahoskabea besteetan duten adibideak, baina adibideon eremu banaketa ez da beti berbera. Hau da, ez dira ahostundunak beti alderdi batean eta ahoskabedunak beti bestean erabiltzen. Ikusi besterik ez dago zein eremu banaketa nabarra daukaten honako aldaera hauek: *bagol/pago*; *bakel/pake*; *barkatul/parkatu*; *barrel/parre*; *biperl/piper*; *bitzl/pitz*; *biztul/piztu*; *dorrel/torre*; *gatilul/katilu*; *gatul/katu*; *gerezil/kerexa* (> *keixa*); *girstinol/kristau*; *gorotzl/korotz*; *gorputzl/korputz*; *gurutzel/kurutze...* Txandakatzek, gainera, ez dira bakarrik ahostun/ahoskabe izaten eta sail bakoitzaren barruan ere gertatzen dira, hala nola: *deitul/geitu*; *gurasol/buraso*; *gurdil/burdi*; *gurpill/burpil*; *nagusil/nabusi*; *ogil/obi*; *tipulal/kipula*; *sugel/sube...* Adibide hauei begiratuta, argi ikusten da bere eremu jakina daukala aldaera bakoitzak.

Beste horrenbeste gertatzen da *u* eta *i* bokalen eraginez *e > i* asimilazioa izan duten aldaerekin, esate baterako: *aingerul/aingiru*; *ebilil/ibili*; *e(d)ukil/i(d)uki*; *eguzkil/iguzki*; *ekusil/ikusi*; *ezkutatul/izkutatu...* Ezin esan daiteke *i*-dunak daudela beti alderdi batean eta *e*-dunak beti bestean, aldaera bakoitzak bere eremu jakina daukalako kasu honetan ere.

Gauza bera esan daiteke *l-/n-* txandakatzek: *laharl/nahar*; *lapurl/napur*; *larrul/narru*; *lasail/nasai*; *lazkal/nazka*; *leurri/leurri...* Aldaera hauek ere ez dute eremu banaketa bera.

Beraz, arestian esandako hiru baldintzak betetzen dituzten ezaugarriak bereizten ahalegindu naiz eta horren adibide izan daiteke ‘hitzoina *-a + a* mugatzailea --> *-ea*’ bihurtzen duen araua. Eremu zabalean betetzen da eta emankorra da (esate baterako, euskarara sartu berria den ‘S.I.D.A.’ hitza --> *sdia* bilakatu da Eibarren).

Neure aukera egin ondoren, 108 ezaugarri azaldu dira eta, hurrengo urratsa, ezaugarri horiek erabiltzen diren eremuen arabera antolatzea izan da. Hamaika multzo egin ditut, eta bada hemen bereziki nabarmendu nahiko nukeen gertakari bat: alegia, nik osatu ditudan hamaika multzoak ez datoze-la beti Bonaparteren *mendebala* --> *ekialdea* norabidearekin bat. Euskal Herriko erdigunean zabaldu dira ezaugarri batzuk, mendebalean edota ekialdean beste batzuk, Ipar Euskal Herrian edota Hego Euskal Herrian beste batzuk, Gipuzkoan edota Nafarroan beste batzuk... Beraz, ez dago esaterik ezaugarri guztiak *mendebala* --> *ekialdea* hurrenkeran kokatuta daudela eta Bonapartez gero izan den euskalki ikuskera hori zeharo aldatu beharra dagoela uste dut.

Adibide baten bidez ulertuko da hau hobeto. Gaurrengungo egoerari begiratuz gero, esate baterako, edonork ikus dezake Gipuzkoan dagoela euskaldunik gehien, Gipuzkoan dagoela euskararen aldeko atxikimendua sendoen eta Gipuzkoan egiten direla euskararen aldeko ekimen ugarien. Nagusitasun

hori dela-eta, gipuzkera —edo gipuzkeraren ezaugarri batzuk, behinik behin— Gipuzkoatik kanpo ere zabaldu egin dira.

Ikuspegi orokorrago batetik begiratzuz gero, euskara Hego Euskal Herrian dagoela indartsuen ikusten da eta, beraz, Hegoaldeko ezaugarriak dira Iparraldean sartzen ari direnak, eta ez alderantziz.

Baldin eta gaurregun begibistan daukagun egoera ulertzeko gai bagara, beste aldi batzuetan nagusitasun hori beste hizkera batzuek izan zezaketela, eta nagusi ziren hizkera horiek eredu izan zitezkeela ere ulertu ahalko dugu. 17. mendean, esate baterako, Lapurdiko itsasaldeko hizkera zen indartsuena eta ingurukoek eredutzat hartzen zutena. Era berean, Maule eta Atharratze ziren aspaldi zuberotarrak, amikuztarrak, erronkariarrak eta, hein batean, zaraitzuarrak biltzen zituzten gunek eta horrexek azal lezake hizkera hauek duten kidetasuna. Nafarroan barrena ezaugarri batzuek duten hedadura ulertzeko ere, behialako Iruñea euskalduna beste aukerarik ez zait bururatzen niri.

Esparru txikiagoetan, berriz, ferien eta azoken eragina nahiko nuke nabarmendu. Mungia, Gernika, Ordizia, Donibane-Lohizune, Ezpeleta, Donibane-Garazi, Irurtzun, Elizondo, Auritz, Otsagabia... eta berdin gainerako azoka guztiak, benetako bilguneak izan dira eta dira. Administrazio mugen gainetik hedatu da, gainera, bilgune hauen eragina. Horren lekuko, baztandarrek Iparraldeko azokekin eta Iparraldekoek Elizondokoarekin edota aetzek Donibane-Garazikoarekin (izan) dituzten loturak.

Artzantza eta beste era batzuetako lanbideak direla-eta ere, sortu dira hartu-eman sareak eta sare hauek guztiok eragin zuzena izan dute euskalkien sorreran eta bilakabidean. Sinpleegia eta egiantz gutxikoa ematen du, beraz, Bonaparteren *mendebala* --> *ekialdea* ikuskerak.

Euskalkien ikuskera berri bat aurkeztea da, beraz, saio honen helburu nagusia, baina uste dut 108 ezaugarri (gehiago ere aipatzen dira zeharka) eta bakoitzaren gutxi gorabeherako eremuak zehaztea ere dialektologia eta euskalaritza arloetan dabilen batendako baino gehiagorendako lagungarri gertatuko dela. Sarri leporatu zaio Bonaparteri ezagutu zituen ezaugarriak adierazi ez izana, eta Bonaparteren ondorengoek ere ez dute bide horretan askorik aurreratu. Txillardegik UEUko eskoletan erabilitako lanabesak eta Txillardegiren beraren zuzendaritzapean plazaratutako *Euskal Dialektologiaren hastapenak* liburua (UEU 1983, 1987) dira salbuespena.

Bestalde, 108 ezaugarrien eremuak zehaztu ondoren, Bonaparteren euskalki sailkapena ez dela guztiz egokia ohartu naiz eta aztertutako ezaugarrien eremuekin hobeto datorren beste bat aurkeztea erabaki dut (ikus amaierako 'ondorioak' eta mapa).

Saioaren egitura dela-eta, multzo bakoitzari zegozkion ezaugarriak aurkeztu ditut lehenengo eta, oharretan, ezaugarri bakoitzaren gaineko argibideak eman ditut gero.

Sarrera hau itxi aurretik beste ohar bi ere egin nahi ditut. Adibide asko Mallabikoak dira. Bizkaiko iparrekialdean, Gipuzkoako mugatik gertu, dago Mallabia. Adibideak bertatik hartzeak ez du esan nahi, jakina, hizkera hori besteak baino hobea denik, bestek ez duen dohainak dituenik. Nire sortizkera Mallabikoa izatean eta ondoen hizkera hori ezagutzean datza aukera horren arrazoa. Gainontzeko albisteak eta adibideak ere, bestelako iturririk aipatzen ez den bitartean, neuk zuzen-zuzenean jasotakoak dira.

Bigarrenik, lan honek asko zor diela Xabier Artiagoitiak, Iñaki Caminok, Jose Inazio Hualdek eta Patxi Salaberri Zaratiegik egindako ohar eta iradokizunei aitortu behar dut¹.

Ezaugarri multzoak²

- (1) EH-ko erdiguneko eremu zabaleko bereizgarriak.
- (2) EH-ko erdiguneko eremu murriztagoko bereizgarriak.
- (3) Mendebaleko bereizgarriak.
- (4) Ekialdeko bereizgarriak.
- (5) Ipar EH-ko bereizgarriak.
- (6) Hego EH-ko bereizgarriak.
- (7) Euskara nafarraren bereizgarriak.
- (8) Euskara giputzaren bereizgarriak.
- (9) Mendebaleko eta erdialdeko bereizgarriak.
- (10) Eremu banaketa nabarreko ezaugarriak.
- (11) EH osoan, baina eremu trinkorik osatu gabe, betetzen direnak.

1. EH-ko erdiguneko eremu zabaleko bereizgarriak

1.1. *Eremua*

EH gehienez betetzen dira multzo honetako ezaugarriak. Bazter hizkerak geratu dira eremutik kanpo, hau da, mendebalekoak, zuberera, erronkaria eta zaraitzuera. Burunda ere³ —eta Sakana, oro har— eremutik kanpo azaltzen da sarri eta Gipuzkoako Goierri bera ere bai inoiz. Eremu murriztagoan betetzen den ezaugarri bat edo beste ere bada tartean.

1.2. *Ezaugarrien aurkezpena*

- (1) sg/pl bereizten duen azentua galtzea.
- (2) Hitzoina *-a + a* mugatzailea --> *-a*.
- (3) N-N-N saileko eta trinkoen hitano alokutiboetako 3. pertsonetan *z-*.
- (4) Ablatibo singularreko *-(e)tik* eta motibatiboko *-ga(i)tik* aldaerak.
- (5) Partitibo eta partizipioetako *-(r)ikan*, ablatiboko *-(eta)tikantl-gandikan*, motibatibo eta helburuzko *-ga(i)tikantl*, perpaus konpletiboetako *-(e)nikantl* eta modu-denbora perpausetako *-(e)larikan* aldaerak.
- (6) Aditzetako *-te* pluralgilea.
- (7) Aditz-izenetako *-tzenl-ten* aldaerak.
- (8) *-ki* aditz atzizkia.

* Neure esker ona erakutsi nahiko nieke, era berean, euren hizkeren gaineko hainbat albiste eta argibide eman didaten Josemari Arakama (Sakana), Xabier Bilbao (Getxo), Iñaki Camino (Donostia eta Aezkoa), Jean-Louis Davant (Zuberoa), Mikel Olano (Areso eta Leitza), Juanjo Respaldiza (Orozko), Txomin Sagarzazu (Hondarribia) eta Juan Joxe Zubiri (Arano eta Goizueta) adiskideei eta, bereziki, buruan neukan euskalkien mapa paperean jarri duen Andoni Elordui marrazkilariari.

² Erabiliko diren laburduren esangura: B (Bizkaia), EH (Euskal Herria), G (Gipuzkoa), L (Lapurdi), NB (Nafarroa Beherea), NG (Nafarroa Garaia), Z (Zuberoa), a.e. (ahoz esana, norbaitek zuzen-zuzenean eman didan albiste), orok. '(aldaera) orokorra'.

³ Sakanako mendebalean dago Burunda eta sei herrik —Ziordia, Olatzagutia, Altsasu, Urdiain, Iturmendi eta Bakaiku— osatzen dute. Guztiz berezia da bertako hizkera (zehatzago in Zuazo 1994).

1.3. *Oharrak*

(1) Dirudienez, sg/pl bereizten duen azentua galdu egin da EH-ko erdiguneko hizkeretan. Gorde dutenen artean, berriz, joera bikoitza nabari da.

a) B-ko eta G-ko hizkerena: pluralean singularrean baino ezkerreago ezartzen da. Horren adibide, Mallabian ‘ume’ hitzaren deklinabidean erabiltzen diren aldaerak: erg. sg. *umiek/pl. úmiek*; dat. sg. *umíail/pl. úmiei*; genit. sg. *umían/pl. úmien*; soziaz. sg. *umías, umiákin/pl. úmiekin...*

b) Z-koa eta Erronkarikoa: singularrean azkenaurreko silaban eta pluralean azkenean ezartzen da. Horren adibide, Z-ko erg. sg. *mithílak/pl. mithilék*. NG-ko zenbait hizkeratan ere (Imotz, Basaburu biak eta Larraun, behinik behin) pluralean singularrean baino eskuinerago egon ohi da. Areson, adibidez: erg. sg. *gizónak/pl. gizonák*; dat. sg. *gizónail/pl. gizonái*; genit. sg. *gizónan/pl. gizonán*; soziaz. sg. *gizónakin/pl. gizonákin* (Olano 1998) (ikus, gainera, Gaminde 1998, Ibarra 1995: 359 eta Zuazo 1997: 406-407. Erronkarikoaz, berriz, Hualde 1995).

Dena dela, B-ko eta G-ko hizkera batzuetan ere galduta dago —gazte-riaren jardunean, batik bat— azentu bereizgarria (azentu gaiez zehatzago in Gaminde & Hualde 1995 eta Hualde 1998).

(2) *-a + a --> -a*; cf. *makila + a --> makila*. G-ko ekialdean, NG gehienean, L-n eta NB-n gauzatu da.

Gainontzeko bilakaerak:

a) *-a + a --> -ea (> -ia...)*; cf. *makillea / makillia / makillie / makille / maki-lli*. B-n eta Arabako eremu euskaldunean ez ezik, G-n ere betetzen da eta Deba (Itziar gaina barne)-Azpeitia-Errezil lerroraino eta Goierri osora hedatzen da. NG-ko Burundan ere betetzen da. Lerro hori baino ekialderago *-a + a --> -aa* emaitza jaso du Gamindek (1995: 319) Zumaian, adin handiko hiztunen jardunean: *áizpaa* (3 silaba), *alábaa* (4 s), *azáa* (3 s), *errótaa* (4 s), *neskáa* (3 s), *patáttaa* (4 s), *tabérnaa* (4 s). Abaltzisketan —Goierriko mugan, beraz—, *-a + a --> -á* omen dago zenbait hitzetan: *aská, azá, babá, neská, saldá* (Fidel Altunak a.e.)

b) *-a + a --> -ara*; cf. *máklara*. Zaraitzuko bereizgarria da, baina absolutibo singularrean baizik ez da tartekatzen *-r*.

c) *-a + a --> -á*; cf. *makhilá*. Z-n eta Erronkarin, behinik behin, betetzen da.

(3) N-N-N saileko eta trinkoen hitano alokutiboetako 3. pertsonetan *z*-; cf. *ziok, zioagu, zatorrek, zakiagu*. L, G eta NG gehienean nagusitu da. Hauek dira gainontzeko aukeren gutxi gorabeherako eremuak (zehatzago in Iri-
zar 1981-2).

a) *d*-; cf. *dakok/diok* ‘ziok’. L-ko Aturrialde gehienean (dirudienez, Mugarren eta Hiriburun izan ezik⁴), NB-n eta Z-n dago. NG-ri dagokionez, Erronkarin, Zaraitzun, Erroibarko iparraldean (Bizkarreta-Gerendiain, Mez-
kiritz eta Esnotz, baina adizki jakin batzuetan baizik ez), Baztanen (Orono-
zen izan ezik) eta Ergoien (Lizarraga eta Dorrao) erabiltzen da. G-ko men-

⁴ Lapurdiko iparreki aldean dago ‘Aturrialdea’ deitu ohi den eskualdea. Administrazio Lapurdikoa den alderdi hau, euskalkiari dagokionez ‘ekialdeko behenafarrera’ barruan kokatu zuen Bonapartek. Zoritxarrez ez dago aztertuta bertako hizkera berezia, baina Beskoitzekoaz behinik behin, Henri Duhauren saioa daukagu (Duhau 1993).

debalean ere bada, Deba barrenean —aditz iragangaitzetan gehienbat⁵— eta Mutrikun, Urretxun, Legazpin eta Zegaman.

b) [j] tankerako ebakerak; cf. *yeutzak*. B-ko sartaldean erabiltzen dira.

c) [x]; cf. *jotzak*. B-ko iparrekialdean, Deba arroan eta Burundan erabiltzen da.

d) [ʃ]; cf. *xakok*. Behinik behin Aezkoan eta Oñatin erabiltzen da.

(4) Ablatiboko *-tik* eta motibatiboko *-ga(i)tik* aldaerak EH osora hedatu dira, batez ere euskara estandarrean horietatik hobetsi direnetik.

Bazter hizkeretan diraute *-til/-gati* aldaerak bizirik, nahiz eta hauetan ere *-tik* */-gaitik* lehian diren. B-ko sartaldean, Arabako eremu euskaldunean, G-ko hegoalde osoan eta NG-ko Sakanan eta —Olanoren (1998) arabera— Areson eta Larraunen erabiltzen dira. Z-n —Basabürüan, gehienbat⁶— eta Erronkarin ere badira. Goierri eta Sakanan iraun dute *-ti* eta *-gati* aldaerak indartsuen, Goierri *-tiol/-gatio* ere lehian direla; cf. Beasaingo *etxetio* ‘etxetik’, *eitteatio* ‘egiteagatik’. Motibatibo eta helburuzko *-gatio* aldaera eremu zabala goan ere bada, Areson bertan (Olano 1998) eta Urretxun, esate baterako.

Z-n, Erronkarin eta Zaraitzun izen bereziak eta arruntak desberdindu egin ohi dira: *-ti(k)* izen arruntetan/*-rik* berezietan, hala nola, Z-ko *hotelétil Máuleik*.

B-ko sartaldean denbora balioarekin iraun du *-(r)ik* aldaerak adberbio jakin batzuetan. Horren adibide, Getxoko *goxérik yon dire* ‘goizetik joan dira’, *atzorik ona* ‘atzotik hona’, *nosik ona* ‘noiztik hona’. Egun ihartuta dago, dena dela (zehatzago in Gaminde 1994: 547-548).

(5) *-(r)ikan*, *-(eta)tikanl/-gandikan*, *-ga(i)tikan*, *-(e)nikan*, *-(e)larikan* tankerako aldaerak L-n eta NB-n badira, baina ez dira ohikoak Z-n. G-ri dagokionez, iparraldean baizik ez dira erabiltzen, Mutriku⁷, Mendaro eta Elgoibar barne. NG-n, azkenik, batez ere ipar-mendebalean, Bortziriak, Berti-zarana, Malerreka, Basaburua, Imotz, Leitza-Goizueta-Arano bitartean erabiltzen dira.

Dena dela, aldaera guztiek ez daukate hedadura bera. NG-n, esate baterako, badirudi *-(r)ikan* eremu zabala goan erabiltzen dela, hala nola, Aezkoan (Camino 1997: 390) eta Burundan. Ipar EH-n, berriz, perpaus kontzesiboetan oso hedatuta dago *-(r)ikan* aldaera (cf. *izanikan* ere tankerakoak).

(6) *-te* pluralgileari dagokionez, hiru gertakari bereizi behar dira:

a) Iragangaitzetako 2. pertsona pluraleko *-te*; cf. *zarete*, *zineten*, *zaudete*. Eremu zabalenekoa da. Soil-soilik mendebala (Deba barrena izan ezik), Sakanan eta Larraungo hizkera gutxi batzuk (Oderitz eta Madotz, behinik behin), Z, Erronkari eta Zaraitzu dira salbuespena. Dena dela, Z-ko salbues-

⁵ Antzuola, Bergara, Soralue, Elgoibar eta Mendaro izendatzeko darabilt ‘Deba barrena’ deitura. Hizkeraren aldetik nortasun berezia dauka hemengoak; mendebaleko eta erdialdeko eremuen ‘tarteko hizkera’ izatetik datorkiona. Lantzean behin Oñati, Elgeta, Ei-bar eta Ermuko hizkerak ere bat datoz eremu horrekin. Oraingo honetan, esate baterako, *daok/n* ‘zagok/n’, *datok/n* ‘zatorrek/n’, *dabik/n* ‘zabilek/n’ tankerako adizkiak erabiltzen dira Ermuan bertan (Aranberri 1996: 106).

⁶ Z-ko hegoaldeko alderdi menditsua da ‘Basabürüa’. Z barruan berezia da bertako hizkera, hainbat ezaugarriari dagokionez kontserbatzailea.

⁷ Orain artean ‘gipuzkeraren’ barruan sartu ohi da Mutrikuko hizkera, baina ez zait iruditzen zeharo eta erabat horrela denik. Mendebaleko zein erdialdeko ezaugarriak bietarik ageri da hizkera honetan; eremu bien ‘tartekoa’ da, beraz.

pena ez da erabatekoa, *-(i)e* dago *izan*-en adizkietan (*zid(i)e* ‘zarete’, *zinién* ‘zineten’), **edin*-enetan (*zitéel* *zitie* ‘zaitezte’, *zintjén* ‘zintezten’) eta *ibili*-renetan (*zabiltzaié* ‘zabiltzate’), baina *-te* dago gainerako trinko iragangaitzetan (*zauzté* ‘zaudete’, *zoazté*, *tzaizté* ‘zatozte’) (Larrasket 1939: 25 eta J-L. Davantek a.e).

b) 3. pertsona pluraleko *-te*; cf. *dute*, *dakite*, *zaiote* ‘zaie’, *diotel*/*dakote* ‘die’. Eremu murrizagokoa da. Arestian 6a)-n aipatu berri diren hizkerak ez ezik, isoglosatik kanpo daude, era berean, NB-ko Amikuze gehiena (Irizar 1981-2: 147)⁸, G gehiena (soil-soilik Donostia-Astigarraga-Hernani eta Irun bitartean dago *-te*⁹) eta NG-ko mendebaleko hizkera batzuk, alegia, Sakana, Araitz, Larraun eta Basaburu Tiki gehiena (Goizueta, Saldias eta Beintza-Labaien ez bestek)¹⁰ (Irizar 1991 eta 1992).

c) Iragankorren orainaldiko 2. pertsona pluraleko *-te*; cf. *duzute*, *dakizute*. Hauxe da hiruretan eremu murriztenekoa. G-ko iparrekialdean (Donostia-Astigarraga eta Irun bitartean), Goizuetan, Basaburu Handian eta Imotzen baizik ez da erabiltzen (Irizar 1991 eta 1992).

(7) Aditz-izenak osatzeko *-tzen/-ten* erabiltzen dira Hego EH-ko erdigunean, bigarren hau aditza *-n* batez eta ‘txistukari + *i*’ batez amaitzen denean, hala nola: *edaten*, *ikusten*, *irabazten*, *erakusten*, *uzten*.

Hauexek dira gainontzeko aukerak:

a) *-ten*. Mendebalean (Deba barrenean izan ezik), Z-n eta Zaraitzun, behinik behin, *-n* eta ‘txistukari + *i*’ batez amaitutako aditzekin ez ezik beste batzuekin ere erabiltzen da *-ten* aldaera. Horren adibide, Mallabiko *ekarten* ‘ekartzen’, *ibiltten* ‘ibiltzen’, *ipintten* ‘ipintzen’, *ja(g)itten* ‘jaikitzen’, *eukitten* ‘edukitzen’, *iltten* ‘hiltzen’, *joten* ‘jotzen’. Badirudi Z baino mendebalerago ere badela *-ten*, Beskoitzen bertan, esate baterako: *ekhartten* ‘ekartzen’, *eortten* ‘erortzen’, *iiltten* ‘ibiltzen’, *ixurten* ‘isurtzen’, *jarten* ‘jartzen’ (Duhau 1993: 55).

b) *-iten*; cf. *atxemaiten*, *igaiten*, *iasaiten*, *ioaiten*, *ioiten*, *ukhaiten*. Ipar EH gehienez —L-ko hegomendebala da salbuespena— eta Erronkarin gorde da partizipioa *-n* edo *-o* batez amaitu ohi denean. Basaburu Tiki gehienez —Aranon eta Areson ez bestetan— hiru aditzetan agertzen da: *eamatten* (< eramaiten), *egotten* (< egoiten) eta *ematten* (< emaiten). Hiru horietaz gainera, *erratten*, *izatten* ere badira Bortzirietan eta *ebatten* ‘ebakitzen’ Aranon eta Goizuetan. Beste bazter hizkera batzuetan ere badira aztar-nak, hala nola, Orozkoko *emoiten*, *igoiten*, *joiten*, *urteiten*.

c) *-etan*; cf. *kantetan* ‘kantatzen’, *mogitan* ‘mugitzen’, *botetan* ‘botatzen’, *erretan* ‘erretzen’. Mendebaleko hizkera batzuetan erabiltzen da, partizipioa *-a(d)u*, *-idu*, edota *-a*, *-e* bokalez amaitzen denean.

⁸ NB-ko iparrekialdean dago Amikuze eskualdea. Hizkera berezia da bertakoa, zuberearekin kiderasun asko dituen. Ez dago behar bezala aztertuta, Haase 1992 saioa gorabehera.

⁹ Donostian ez erabat. Igeldon eta Añorgan *-e* da nagusi eta, Iñaki Caminoren arabera (a.e.), Ibaetan ere bai. Hernanin ere lehian dira *-e* eta *-te*.

¹⁰ Zortzi herrik —Aranon, Goizueta, Areso, Leitza, Ezkurra, Eratsun, Saldias eta Beintza-Labaien— osatzen dute Basaburu Tiki. Areso eta Leitza hizkerak baizik ez daude aztertuta (Olano 1998), baina, hala ere, hizkuntza aldetik oso eremu nabarra dela ematen du. G-kin lotura estua dute Aranak eta Aresok, baina Beterriekin (Hernanirekin, zehatzago) Aranak eta Toloserriekin Aresok. Bortzirietatik hurbil dago Goizueta eta Malleretatik hurbil Beintza-Labaien eta, hein batean, Saldias. Leitza, Ezkurra eta Eratsunek, berriz, Basaburu Handiko hizkerekin dute lotura estua.

d) *-tuten*; cf. *apurtuten* ‘apurtzen’, *lotzatuten* ‘lotsatzen’, *errepartiduten* ‘errepartitzen’. B gehienez da sistematikoa eta erregularra, aztarnak handik kanpo ere aurki daitezkeen arren. Partizipioa *-tu*, *-atu*, *-idu* denean erabiltzen da.

e) *-tzean* (> *-tzien*); cf. *artzean* ‘hartzen’, *batzean* ‘batzen’, *kentzean* ‘kentzen’. B-ko hizkera gutxi batzuetan (hala nola, Arratia, Zeberio, Txorie-riko zenbait, Mungia, Bermeo) gorde da, partizipioak silaba bi eta *-tu* amaiera daukanean. Oñatin *-tze(e)n* erabiltzen da eta, abs. singularrean, *-eial-eie* Oñatin eta bere inguruetan (cf. *artzeie* ‘hartzea’, *sartzeie* ‘sartzea’. Zehatzago in Elortza 1994: 469-470 eta Erostarbe 1994: 498-499). Goierri-ko hizkera batzuetan ere (Zegama, Segura, Idiazabal) izan omen da, Izagirre-
ren (1965: 199) arabera¹¹.

f) *-ketan*; cf. *eskaketan* ‘eskatzten’, *gorriketan* ‘gorritzen’, *bigunketan* ‘biguntzen’. Deba gorenean¹² erabiltzen da, partizipioak silaba bitik gora eta *-atu*, *-itu*, *-tu* amaiera daukanean.

g) *-tan*; cf. *akabatan* ‘akabatzen’, *edatan* ‘edaten’, *eltan* ‘heltzen’, *izartan* ‘ezartzen’ (Mitxelena 1953). Erronkariko bereizgarria izan da.

(8) *-ki* aditz atzizkia *edukiki*, *egoki*, *ekarki*, *erabilki*, *eramaki*, *etorki*, *ibilki*, *izaki*, *jakinki*, *joaki*, *ukanki* aditz trinkoetan eta trinko antzeko diren *ariki*, *biziki*, *helduki* aditzetan azaltzen da. Balio puntukaria dauka sarritan eta bestelako batzuk ere bai beste zenbaitetan (zehatzago in Iñigo et alii 1995). Oiarzungoak dira hauek: *ni mendiyan ibilki ta au tokatu zit* (--> ‘ni mendian nenbilen eta hau tokatu zait’); *ta antxe gu ixi-ixillak eon ber, deuse jakinki ezta* (--> ‘eta hantxe gu isil-isilak egon behar, deus ere jakin ez eta’) (Fraile & Fraile 1996: 105-106).

Aldeak alde, L-n, NB-n, NG gehienez eta G-ko iparreki aldean erabiltzen da. NG-ri dagokionez, isoglosatik kanpo daude Erronkari eta Zaraitzu, alde batetik, eta Araitz, Larraun eta Sakana, bestetik. Baita Basaburu eta Imozko hizkera batzuk ere. G-ri dagokionez, Errenteria eta Irun bitartean erabiltzen da gehienbat (NG-ko eta G-ko egoeraz, ikus in Iñigo et alii 1995 eta Zuazo 1997: 408, hurrenez hurren).

2. EH-ko erdiguneko eremu murriztagoko bereizgarriak

2.1. Eremua

Oso nabarra da ezaugarrien eremua. Alde batetik, badira Gipuzkoan eta bere inguruetan betetzen direnak, alegia, Lapurdiko itsasaldean, Nafarroako mendebalean eta Bizkaiko ekialdean. Beste batzuk, berriz, Lapurdin, Nafarroa Beherean eta Nafarroa Garaian betetzen dira.

¹¹ Joxe Migel Barandiaranek 20. mendearen erdialdean Ataunen jasotako ipuinetan ere *artzeen*, *biltzeen*, *jartzeen*, *saltzeen* bokal bitudunak ageri dira (Azurmendi 1996: 65), baina ez dirudi gaurregun bizirik daudenik.

¹² Leintz ibarrak (Gatzaga, Eskoriatza, Aretxabaleta eta Arrasate barzen dituen), Oñatik eta Aramaiok osatzen dute ‘Deba gorena’ deitzen dudana (‘Deba barrenaz’ zer ulertzen dudan (5) oinoharreen argitu da). Oñati ez dator eremu honekin zeharo bat. Alde batetik, bere ezaugarri bereziak ditu eta, bestetik, Deba barrenarekin ere bat egiten du sarritan. Aramaiori dagokionez, guztiz berezia da Oleta auzoko hizkera. Otxandio ondoan dago Aramaioko auzo hau eta hizkeran ere ageri-agerian dago hurbiltasun —‘berdintasun’, zehatzago esanda— hori. Aramaioko gainontzeko auzoetan, oster, Leintz aldeko hizkera bera —edo berdintsua— egiten da.

2.2. Ezaugarrien aurkezpena

(1) Hiatoetako epentesiak:

a. /i__+V/ arteko [j] tankerakoak.

b. /u__+V/ arteko [b] tankerakoak.

(2) Asimilazio bustidura indartsua (eta despalatalizatzeko joera).

(3) Genitibo singularren morfemako *-aren* > *-ain* bilakaera.

(4) N-N-N saileko **-i-* erroaren erabateko nagusitasuna.

(5) Partizipio burutu gabea duten ahalerako egitura perifrastikoak.

(6) *alaledo* hautakariak > *edo*.

2.3. Oharrak

1a) /i__+V/ arteko [j] tankerako epentesiak; cf. *mendiy(al-e)*. B-ko ekialdeko erdian (baina Bilbo eta Nerbioi arroa barne direla), Deba arroan, G-ko iparraldean, L-ko 'kostatarrean'¹³ eta, NG-ri dagokionez, Bortzirietan, Sunbilla, Aranon eta Sakanan erabiltzen dira.

B-ko iparrekialdean, Deba arroan eta Aramaion, Azkoitian, Mutrikun eta Deban [ʃ] ebakera dago: *mendi[ʃ]a l-e*.

1b) /u__+V/ arteko [b] tankerako epentesiak; cf. *burub(al-e)*. G-ko iparraldeko zenbait hizkeratan (gehienetan atzeraka doa) eta Sakanan erabiltzen dira (zehatzago in Hualde 1996: 52). L-ko itsasaldeko hizkera batzuetan ere (Donibane-Lohizune, Getaria eta Bidarte) aurkitu ditu Koldo Artolak (in Irizar 1997: 262) zenbait aztarna.

Bereziki nabarmentzekoa da Sakanako bizpahiru herritan —Arbizun, Lakuntzan eta, ahulago, Arruazun— /b/ herskaria ebakitzen dela (Hualde 1996: 50-51).

(2) Aldeak alde, asimilazio bustidura indartsua B gehienean (hegomen-debaleko Arratia, Txorierri, Orozko eta Zeberio ibarretan izan ezik), G osoan, L-ko 'kostatarrean' (Bidarten izan ezik) eta, NG-ri dagokionez, Bortziriak (Etxalarren izan ezik), Bertizarana, Lantz, Ultzama, Atetz, Imotz eta Sakana (Burundan izan ezik) bitartean dago.

Aipatu den eremuan, aldeak alde, *n* --> *ñ* eta *l* --> *ll* bustitzeaz gainera, *t* --> *tt* eta *d* --> *dd* ere bustitzen dira eta, bustidura, /j__V/ ingurunean ez ezik, beste ingurune batzuetan ere gauzatzen da, hala nola, /j__#/ , /i__V/ , /i__#/ inguruneetan (bustidura gaiez zehatzago in Oñederra 1990).

Mallabian, esate baterako, indartsua da asimilazio bustidura eta honako inguruneotan betetzen da¹⁴:

a) /j__V/ ingurunean: *polaiñak* 'polainak (oinetako mota)', *émaille* 'E-maila (posta elektronikoa)', *segaittik* 'zergatik'.

b) /j__#/ ingurunean: *lain* 'lain', *gásoill* 'gasoil', *nunbaitt* 'nonbait'.

c) /i__V/ ingurunean: *márketiñe* 'marketing-a', *millegro* 'milagroa', *kit-terrie* 'gitarra'.

¹³ L-ko itsasaldeko zortzi herritan —Hendaia, Biriatu, Urruña, Azkaine, Ziburu, Donibane-Lohizune, Getaria eta Bidarte— egiten den hizkerari deitu ohi zaio 'kostatarra'. Berezia da hizkera hau, baina ez dago behar bezala aztertuta.

¹⁴ Maileguen adibideak aukeratzen ahalegindu naiz, asimilazio bustidura maileguetan ere betetzeak bilakaera honek daukan bizitasuna erakusten duelako.

d) /i__#/ ingurunean: *bioliñ* ‘biolin (musika tresna)’, *trankill* ‘trankil (lasai)’, *bakitt* ‘badakit’.

e) Oso arrunta da *d* > *dd* /i [l, n] __V/ ingurunean: *aleginddu* ‘ahalegin-du’, *indderra* ‘indarra’, *ein-ddou* ‘egin dugu’.

f) Oso arrunta da, era berean, *t* > *tt* /i [l, n] __V/ ingurunean: *erremintie* ‘herramienta’, *ibilttarixe* ‘ibiltaria’, *ipintten* ‘ipintzen’, *pinttau* ‘pintatu’.

Arestian aipatutako isoglosatik kanpo dauden hizkeretan, orokorrak diren *s* --> *x* eta *ts* --> *tx* bustidura bilakaerez gainera (cf. *ixilik*, *itxaso*), oro har behintzat, *n* eta *l* baizik ez dira bustitzen eta, bustidura, /j__V/ ingurunean baizik ez da gauzatzen. Baztangoizan¹⁵, esate baterako, *arrañe* ‘arraina’, *ezpañā* ‘ezpaina’, *erdolla* ‘erdoila’, *otsalle* ‘otsaila’ dauzkagu /j__V/ ingurunean eta, oster, *biletu* ‘bilatu’, *makile* ‘makila’, *ozpine* ‘ozpina’, *zikine* ‘zikina’ /i__V/ ingurunean (Salaburu 1984-2: 158-159).

L gehienean (‘kostatarrean’ izan ezik) eta NB-n ez dago asimilazio bustidurarik eta, aitzitik, despalatalizatzeko joera nabari da. Berdin gertatzen da NG-ko Aezkoan eta Burundan. Horren adibide, gaztelaniatik mailegatutako *botila* gazt. ‘botella’, *dainu* gazt. ‘daño’, *goinatul goinata* gazt. ‘cuñadol-a’, *kainu* gazt. ‘caño’, *kuadrila* gazt. ‘cuadrilla’, *kutxilo* gazt. ‘cuchillo’, *pastila* gazt. ‘pastilla’ Altsasuko aldaerak (Izagirre 1967).

(3) Genitibo singularraren morfeman eta beronen eratorrietan *-aren* > *-ain* (> *-ein*) bilakaera bete da L-ko eta NB-ko hizkera batzuetan eta euskara nafarraren eremuko ekialdeko beste batzuetan. Baztango perpaus honetako adibide biak dira horren lekuko: *atsaldetan gaten naiz maiz nere senarrein amain ikustera* ‘arratsaldeetan joaten naiz maiz nire senarraren amaren ikustera’ (N’Diaye 1970: 66).

Bilakaera bera bete da geroaldiko morfeman (*-en* > *-in*) eta eremu zabalagoan daukagu hau. Altsasun bertan, esate baterako, *esain* ‘esanen’, *fain* (< *fanen*) ‘joanen’, *jain* ‘janen’, *yain* ‘eroanen, edanen’ bildu zituen Izagirrek (1967).

Mendebalean eta erdialdean *-an* da genitibo singularreko aldaerarik ohikoena eta *-aen/-an* Z-koa, nahiz eta euskalki honetan *-ain* hori ere baden, batez ere genitibo gainean eraikitako deklinabide kasuetan. Horren adibide, soziatiboko *-aiki(lan)* (orok. ‘-arekin’) eta destinatiboko *-aintako* (orok. ‘-arendako’).

(4) N-N-N saileko **-i-* erroaren erabateko nagusitasuna; cf. *diguzu*, *didazu*, *didak/n*. Euskara giputzean eta NG gehienean zabaldu da. NG-ri dagokionez, Burunda, Etxarri-Aranatz eta Ergoiena, alde batetik, eta Aurizberritik¹⁶ ekialdeko hizkerak, bestetik, dira salbuespena. Artzibarko iparraldean (Luzarreta, Hiriberri, Arrieta, Azparren eta, beharbada, Zaragueta, Gorraitz eta Imizkotz), Orotz-Betelun eta Erroibarko iparraldean (Bizkarreta-Gerendiain, Mezkitz, Esnotz eta Lintzoain) **-i-* eta *-ako/-eko-* tankerako erroak

¹⁵ Baztango iparrekialdeko eskualdeari, Amaiur, Azpillkueta, Arizkun eta Erratzu herriek osatutakoari, deitzen zaio ‘Baztangoiza’. Ez da erabat berdina Baztan osoko hizkera. Asimilazio bustidurari dagokionez, esate baterako, oso ahula da Baztango iparraldean eta indartsu samarra hegoaldean —‘Basaburua’ eskualdean— eta Baztango gainerako hizkeretatik hainbeste aldentzen den Oronozkoan.

¹⁶ Aurizberri administrazioz Erroibarri badagokio ere, hizkera aldetik Aezkoatik dago hurbil.

lehian (izan) dira eta, bigarren hauek, datiboa 3. pertsonakoa denean erabili ohi dira (Irizar 1992b).

Alderantziz gertatzen da L-ko mendebalean. Datiboa 3. pertsonakoa denean erabiltzen da hemen *-i- erroa. Bidarte, Arrangoitze, Basusarri, Senpere eta Ainhoa bitartean, behinik behin, zabaldu da erro hori eta hizkera hauekin bat datoz Urdazubi eta Zugarramurdi. Berdintsu gertatzen da Baztanen: datiboa 'hari' denean *-i- erabiltzen da beti; datiboa 'haiei' denean ez erabat (cf. Irizar 1997 eta Salaburu 1984-2: 228hh). Sarriago erabiltzen da *-i- erroa Oronozen, baina hemen ere lehian dira *-i- eta **eradun* gisakoak (Irizar 1992-1: 585).

Mutrikun, Mendaron eta Elgoibarren ere bada *-i- erroa, baina **eutsi* da mendebaleko hizkeretan erabili ohi dena.

(5) Partizipio burutu gabea duten ahalerako egitura perifrastikoak zabaldu dira Ipar EH osoan eta euskara nafar gehiengan. Horren adibide, N'Diayek Baztanen jasotako hauek: *tenorez tortzen al naiz* (75); *edozein gaten* ['joaten'] *al da nere partez* (106); *etzen aunitz denboraz gaten al* (71); *etzinioken argiago mintzetzen al* (123). Eremu honetan, gainera, badirudi gerroz eta gutxiago erabiltzen direla **ezan*, **edin* eta **iron* aditzen trinkoak¹⁷.

Mendebalean eta erdialdean, aldiz, arrunt samarrak dira oraindik **ezan*, **edin* eta *egin* errodun adizkiak eta bestelako egitura perifrastikoetara jotzen denean ere ez da partizipio burutu gabedunik erabili ohi; cf. *egin al dulezin du egin*, *badauka egitea* tankerakoak. Erronkarin eta Zaraitzun ez dirudi eza-gunak izan direnik eta Aezkoan ere ez dira ohikoak (I. Caminok a.e.). Eremutik kanpo dago, era berean, Sakana.

(6) Perpaus hautakarietan *edo* nagusitu da euskara giputz gehiengan (Urolaldean eta Goierri ez erabat) eta NG gehiengan (Aezkoa bitarte gutxian). Horren adibide, Fraile ahizpek (1996) Oiartzunen jasotako hauek: *mutillak (e)sango ziyon, ametitzen al nazu o ez?*(163); *i zer yaiz, ortzakin jayua (e)ro?* (213).

Goierri dagokionez, batez ere galderetan dirau *ala* juntagailuak bizirik, hala nola, Beasaingo *tontoa ze(r)a, ala?* gisakoetan. Badirudi oraindik ez hain aspaldi biziago zela. Hainbat adibide aurki ditzakegu, behintzat, J.M. Barandiaranek Ataunen jasotako ipuinetan: *ta beela izpitu ta apuusto eiñ ementzoeen ea txakur txiki ue ala eiztariin zakurrek ote ziēn azkarraagook; erregeña aur eitteko ementzeoon eta erregek aurreez jakin nai semea ala alaba eingo zoon; esan deiuela launek egiiz ai naizen ala ez* (Azurmendi 1996: 131).

3. Mendebaleko bereizgarriak

3.1. Eremua

Bonaparteren 'bizkaiera' bera da hemen 'mendebala' deitzen dena, hau da, Bizkaian, Gipuzkoako Deba arroan eta Arabako eremu euskaldunean egiten den hizkera. Mendebalekotzat jotzen ditudan ezaugarri batzuk Urolaldean, Goierri eta Burundan bertan ere barreneratzen dira, dena dela.

¹⁷ Ekialdeko hizkeretan ahaleran erabili izan den **iron* erroa (cf. (*ikus*) *diro(ke)t*, *diro(ke)*, *diro(ke)gu* tankerakoak) ez da gaurregun batere arrunta, zer esanik ere ez gazteriarren jardunean.

3.2. Ezaugarrien aurkezpena

- (1) *-e* > *-a* bilakatzeko joera.
- (2) Txistukari sail bien neutralizazioa.
- (3) 'Vj + *z/tz*' > 'V + *x, s/tx*' bustidura bilakaera.
- (4) Soziatibo sg. *-a(ga)z/pl.* *-akaz* morfema.
- (5) Hurbiltze adlatiboko *-(e)rantzal*-*(e)rutz* morfema.
- (6) Erro berbereko erakusleak singularrean zein pluralean.
- (7) Erakusleak izenaren ezkerretara eta eskuinetara erabiltzeko joera.
- (8) '*edo* + izenordain galdetzailea' egiturako izenordain zehaztugabeen sail osoa.
- (9) '*zer edo zer*' egiturako izenordain sail osoa.
- (10) Nor-Nori saileko adizkietan *j*- tankerako ebakerak (orok. *z*-).
- (11) Nor-Nori saileko iraganaldia egiteko 'oraina + *-n*' (orok. *zit*...*-n*).
- (12) *edun*-en hitano alokutiboetako *j*- tankerako ebakerak (orok. *di*-).
- (13) Iraganaldiko adizkietan, 3. pertsonetako absolutibo argumentuei dagokien komunztadura morfema *ø*- (orok. *z*-).
- (14) 3. pertsonetako absolutibo argumentuei dagokien pluralgile (ia) bakarra *-z*.
- (15) Partizipioetan gazt. *-ado* > mend. *-a(d)u* (orok. *-atu*).
- (16) Partizipioetan gazt. *-ido* > mend. *-i(d)u* (orok. *-itu*).
- (17) Motibatibo eta helburu perpausetako *-t(z)earren* morfema.
- (18) Perpaus konpletiboetako *-(e)na* morfema.
- (19) Aditz-izenak mugimentuzko aditzen osagarri direnean inesiboan erabiltzen dira (orok. adlatiboa).
- (20) Aditz trinkoa galdegai denean 'partizipioa + aditz trinko jokatua' egitura.

3.3. Oharrak

(1) '*-a* + *a* --> *-ea*' disimilatzearen ondorioz, hitzoina *-e* dutenak eta *-a* dutenak berdindu egiten dira deklinabide singularrean eta *labea* (eta *labeari*, *labearen*, etab.) bezala *tabernea* (eta *taberneari*, *tabernearen*, etab.) esaten da. Hori dela-eta, hitzunak ez du beti zuzen asmatzen zein den mugagabeko forma eta, berez *-e* amaiera dutenak, *-a* dutenekin nahasten ditu. Horren adibide dira Mallabiko hauek: *andra* 'and(e)re', *basurda* 'basurde', *bela* 'bele', *kurutza* 'gurutze', *laba* 'labe', *lándara* 'landare', *lora* 'lore', *oba* 'hobe', *ota* 'ote (zuhaixka)', *-kume* osagarria duten hitz elkartuak (cf. *txakurkuma*, *txorikuma*, *katakuma*), *-une* atzizkiaren eratorriak (cf. *atérruna*, *áusuna*, *báltzuna*, *edúrruna*) eta baita mailegu berri zenbait ere (cf. *alanbra* gazt. 'alambre').

-e > *-a* bihurtzeko joera hau '*-a* + *a* --> *-ea*' disimilazioa gauzatu den hizkera guztietan nabari da gutxi-asko; mende baletik kanpo ere bai, beraz (ikus § 1.2a).

(2) Erabatekoa da txistukari sail bien neutralizazioa eta [s] eta [c] dira ebakitzen diren bakarrak. G-ko iparraldean ere oso hedatuta dago neutralizazioa.

B-n /s/ > /s'/ bilakatuenez, jatorrizko /s/ hori /s'/ bilakatu da gero bustiduraren eraginez. Ia B osoan bete da bilakaera hau, ekialdeko hizkera gutxi barzuetan izan ezik. Horren adibide, Lekeitioko *bixar* 'bizar', *bixi* 'bizi', *gixon* 'gizon', *ixan* 'izan', *ixen* 'izen', *ixarra* 'izarra', *ixerdi* 'izerdi' (Hualde et alii 1994: 30). Adibideotan ikustenenez, bilakaera /i__V/ ingurunean betetzen da.

(3) 'Vj + z/tz' > 'V + x, s/tx' bustidura bilakaera bete da, esate baterako, Mallabiko aldaera hauetan: *askora* 'aizkora', *axe* 'haize', *gox* 'goiz', *keixa* (< *ke-reiza*) 'gerezi', *lexarra* (< *leizarra*) 'lizarra', *nas* 'naiz', *as* 'haiz', *nos* 'noiz', alde batetik, eta *aitx* (< *hareitz*) 'haritz', *atx* 'haitz', *atxur* 'aitzur', *bakotx* 'bakoitz', *gatx* 'gaitz', *urretx* (< *urreiz*) 'hurritz' aldaeretan, bestetik. Bilakaera hau ez da betetzen Deba barrenean, *gatx*, *keixa* eta eremu zabalagoan ere erabiltzen den *atxur* aldaeretan izan ezik.

(4) Ez dira mendebal osokoak sozietiboko -*gazl*/-*kaz*. Pluralean -*kin* erabiltzen da B-ko ekialdean, Deba arroan eta Aramaion. Singularrean, berriz, -*asl*/-*kin* lehia dago aipatutako eremuan, eta -*kin* baizik ez Deba barrenean.

(5) Bitan banatzen du hurbiltze adlatiboko morfemak mendebala. B-ko sartaldean -(e)*rantza* tankerako aldaerak daude eta -(e)*rutz*, berriz, B-ko ekialdean, Deba arroan, Aramaion eta Mutrikun. Horren adibide, Mallabiko *átzerutz*, *barrurutz*, *eskerrerrutz*, *Donostiarutz*.

G osoan eta NG-ko mendebalean ere (Basaburu Ttikian eta Sakanan, behinik behin) bada -*rutz*, baina adizlagunetan soil-soilik, *onutz(a)*, *orrutz(a)*, *arutz(a)* eta *onuzkaldea*, *onuzkaldeko* gisakoetan.

(6) Singularrean eta pluralean erro berbereko erakusleak erabiltzen diren arren, zenbait hizkeratan badira batzuk eta besteak bereizteko bitartekoak. Mallabian, esate baterako, azentu bereizgarria dago: *aréntzat/árentzat* 'harentzat/haientzat', *orrétan/órretan* 'horretan/horietan'. Baina Oñatin, esate baterako, sg. *onek*/pl. *oneik* (< *oneek*) da bereizteko modua. Erra berbereko erakusleak erabiltzen dira Mutrikun ere.

(7) Erakusleak izenaren ezkerretara eta eskuinetara erabiltzeko joera dago mendebalean. Horren adibide, Mallabiko *onek neskione* 'neska honek', *órrek néskek* 'neska horiek', *or téllatuen* 'teillatu horretan', *amen etxien* 'etxe honetan'.

Hizkera batzuetatik besteetara gorabeherak izan daitezkeen arren, ez dirudi alde bietan erabiltzea nahitaezkoa denik. Ematen du erakuslea indartu nahi denean egin ohi dela aukera hori. Horren adibide izan daitezke Ermuko hauek: *etxe sar aundi bat san bentiori* 'etxe zahar handi bat zen benta hori'; *ser esanda emote eban txartelori?* 'zer esanda ematen zuen txartel hori?'; *astu eñ jatak— esa otzan beste lagunorrek* 'ahaztu egin zaidak— esan zion beste lagun horrek' (Aranberri 1996: 49).

(8) '*edo* + izenordain galdetzailea' egiturako izenordain zehaztugabeen sail osoa dago mendebalean. Horren lekuko dira Mallabiko hauek: *edonor*, *edonok*, *edonori*, *edonon* 'edonoren' (eta *edonogas*/*edonokiñ*, *edonongana*, *edononganaño*, *edononganako*, *edonongandik*), *edonos*, *edonun* (eta *edonungo*, *edonundik*, *edonora*, *edonorako*, *edonorutz*), *edoser* (eta *edosegas*/*edosekiñ*, *edosegaittik*, *edoseta* 'edozertara', *edosetako*, *edoselan*, *edoselako*, *edosenbat* 'hainbat' adierarekin). EH osokoak dira *edozein*/*edozoin* eta euron eratorriak eta G-ko iparraldean ere badira, behinik behin, *edozer* eta bere eratorriak. Analogiaz sortutakoak dirudite mendebaleko gainerakoek eta eremu horrekin bat dator Mutriku. Gaurregun, dena dela, atzeraka doaz eta *edozein lekutan* (= *edonon*), *edozein lagun* (= *edonoren*) tankerakoak ari dira euren lekua hartzen.

(9) '*zer edo zer*' egiturako izenordain sail osoa dago mendebalean. Horren lekuko dira Mallabiko hauek: *nónor*, *nónok*, *nónori*, *nónon* 'nor edo noren' (eta *nónogas*/*nónokiñ*, *nónongana*, *nónonganaño*, *nónonganako*, *nónongandik*, *nónonganutz*), *nósonos*, *núnun* (eta *núnungo*, *núnundik*, *nónora*, *nóno*

rako, *nónorutz*), *séoser* (eta *séosegas*/*séosekiñ*, *séosegaittik*, *séoseta* ‘zer edo zertara’, *séosetako*, *séoselan*, *séoselako*). Mendebaletik kanpo ere erabiltzen dira *noiz edo noiz*, *zer edo zer*, *nor edo nor* eta euron eratorriak, baina, antza, mendebalean baizik ez da garatu sail osoa. Urolaldean ere badira hauetako batzuk, baina, dena dela, atzeraka doaz gaurregun eta *zerbait* tankerakoak ari dira euren lekua hartzen.

(10) Nor-Nori sailean *j-* gisako ebakerak daude mendebalean. Horren adibide, Mallabiko *[x]ata*, *[x]akl n [x]ako*, *[x]aku*, *[x]atzu*, *[x]atzue*, *[x]akue* (orok. ‘zait...’). Hasierako ebakera dela-eta, *[j]* tankerakoak (cf. *[j]ako*) daude B gehienez (/d/ ere bai zenbait hizkeratan) eta, oster, *[x]* dago (cf. *[x]ako*) B-ko iparrekialdean, Deba arroan eta Aramaion, salbuespen gutxi batzuk (*g-Ondarroan* eta *[ʃ]* Oñatin) gorabehera (zehatzago in Irizar 1981-2: 335hh).

Beste ondorio fonetiko bat ere ekarri du mendebaleko bilakaera honek: *ez + j-* batzerakoan *[č]* ebakera da emaitzarik zabalduna. Horren adibide, Mallabiko *e[č]ata*, *e[č]ako* (orok. ‘e[c]ait, e[c]aio’).

(11) Nor-Nori saileko iraganaldia egiteko ‘oraina + -n’ erabili izan da mendebal osoan lehenbiziko lekukoetatik hasita. Mallabian, esate baterako, *jatan*, *játan*/*jatanan*, *jakon*, *jatzun*, *jatzuen*, *jakuen* (orok ‘zitzaidan...’)

(12) *edun*-en hitano alokutiboetan *j-* tankerako ebakerak erabiltzen dira mendebalean. Horren adibide, Mallabiko *ju(n)at* ‘di(n)at’, *jokl n* ‘dik/n’, *ju(n)agu* ‘di(n)agu’, *jittu(n)at* ‘diti(n)at’, *jittu(n)asan* ‘ziti(n)an’. Ohikoa da (cf. § 1.3 eta 3.10) ebakera horren eremu banaketa: B gehienez *[j]* tankera-koak daude eta, *[x]*, B-ko sortaldean eta Deba arroan. Eremu barruan dago Burunda, baina objektua plurala denean betetzen da soil-soilik. Altsasun, esate baterako, *diat*, *dit*, *diu* ‘diagu’ orokorrak erabili izan dira objektua singularra denean eta mendebaleko *jituat* ‘ditiat’, *jituk* ‘ditik’, *jituai* ‘ditiat’, objektua plurala denean.

(13) Iraganaldiko adizkietan, 3. pertsonetako absolutibo argumentuei dagokien komunztadura morfema *ø-* da mendebalean¹⁸. Horren adibide, Mallabiko *etorren/etosen* ‘zetorren/zetozen’, *euken/éuken* ‘zeukan/zeukaten’, *eutzen/éutzen* ‘zion/zioten, zien, zieten’. Baina salbuespenak ere badira. Mallabian, esate baterako, *z-* dute *izan*-en adizkiek (*san*, *siren*), objektu pluralerako *edun*-en (sittu(e)n/sittúen ‘zituen/zituzten’), *jardun*-en (*sierdu(e)n*/*siérduen* ‘ziharduen/ziharduten’), *irudi*-ren (sirudien/sirúdixen ‘zirudien/ziruditen’), **edin*-en (ahaleran *seikien* ‘zitekeen/zezakeen’, *seikien* ‘zezaketen’, *seikiesan* ‘zitezkeen/zitzaketen’ eta subjuntiboan *sein* ‘zedin’, *seittesan* ‘zitezen’, *seixen* ‘zezan’, *seixen* ‘zezaten’). Isoglosatik kanpo dago Deba barrena eta inguruetako beste hizkera batzuetan ere zabalduz doaz *z-* duten adizkiak. Eibarrren, esate baterako, *eban* (adinekoek)/*seban* (gazteriak) (orok. ‘zuen’).

Beste ondorio fonetiko bat ere ekarri du mendebaleko bilakaera honek: *ez + ø-* batzerakoan */s/* da emaitza, hala nola, Mallabiko *e[s]eban*, *e[s]etorren* (orok. ‘e[c]uen, e[c]etorren’).

(14) 3. pertsonako absolutibo argumentuei dagokien pluralgile ia bakarra *-z* da mendebalean. Horren adibide, Mallabiko *da(go)s* ‘daude’, *daroies* ‘daramatza’, *daukes* ‘dauzka’, *jakos* ‘zaizkio’, *deutzus* ‘dizkizu’. Salbuespena

¹⁸ Morfema hori denborari dagokiola ere, eta ez absolutibo argumentuari, esan izan da; ikus, besteak beste, Laka 1993.

edun-en adizkiak dira: *sittu(e)n/sittüen* ‘zituen/zituzten’). Mutrikun eta Deban ere ugaria da *-z* (cf. Mutrikuko *dios* ‘dizkio’, *dos* ‘daude’, *sitzakosen* ‘zitzaizkion’), baina hizkera hauetan beste aukera batzuk ere badira.

(15) Partizipioetan gatz. *-ado* > *-a(d)u* bilakatu da mendebalean. Horren adibide, Mallabiko *akordau*, *arrankau*, *entrenau*, *komunikau*, *pentzau*. G-ko sartaldean ere (Goierriin, Urolaldean eta, itsasaldek, Zarautz bitartean) bete da bilakaera eta hizkera hauetan, gainera, gaztelaniatiko mailegu berrietara ez ezik beste edozein aditzetara ere hedatu da. Horren lekuko, Zarauzko *aukerau*, *barkau*, *eskau*, *gerau*, *sorau* ‘zoratu’ (hauek guztiok erabili ezinak dira mendebalean).

B-ko iparralde osoan *-au* > *-a* bilakatu da; hala nola, Lekeitioko *altza* ‘altxatu’, *armosa* ‘armozatu (gosaldu)’, *brilla* ‘brillatu’, *entrena* ‘entrenatu’, *olga* ‘olgatu (jolastu)’, *tarda* ‘tardatu’ (cf. *goix gustižan olga-dábe umiak* ‘goiz guztian jolastu dute umeek’) (Hualde et alii 1994: 173-174).

(16) Partizipioetan gatz. *-ido* > *-i(d)u* bete da mendebalean. Horren adibide, Mallabiko *atrebidu*, *dibertidu*, *korregidu*, *permitidu*. Urolaldean eta, itsasaldek, Zarautz bitartean ere bada bilakaera hau.

(17) Motibatibo eta helburu perpausetan orokorra den *-t(z)eagatik* morfemarekin batera, *-t(z)earren* ere bada mendebalean. Horren adibide, Mallabiko *seu ikustiarren etorri nas*. Urolaldeko hizkeretan ere bada morfema hau, nahiz eta gazteriaren jardunean *-t(z)eko* (cf. *zu ikusteko*) erabiltzeko joera dagoen.

B-ko sartaldeko hizkera batzuetan *-t(e)arrik* aldaera erabiltzen da. Horren adibide, Basauriko *suges egotarrik etorri nes* ‘zugaz egotearrrik etorri naiz’; *Samudiyora yoa de* (sic) *ixiko ukustarrik* ‘Zamudiora joan da izeba ikustearrik’ (Arretxe 1994: 209).

(18) Perpaus konpletiboak osatzeko *-(e)na* morfema ere bada mendebalean. Mallabikoak dira, esate baterako, *bakitt berak ein-ddabena* ‘badakit berak egin duena’; *esaun dau amengue estana* ‘ezagun du hemengoa ez dena’. G-ko sartaldean ere (Urolaldean eta Goierriin, behinik behin) izan da morfema hau, gaurregun oso ohikoa ez den arren. Cf. Joxe Migel Barandiaranek Atauen jasotako adibide hauek: *ala zeilela, buruun zerbait zeukena igarri eiñ ementzion* ‘hala zebilela, buruan zerbait zeukana igarri egin omen zion’; *nau-siik beelexe bee leengo andrea zana ezautu ementzoon* ‘nagusiak berehalaxe bere lehengo andrea zena ezagutu omen zuen’ (Azurmendi 1996: 125).

(19) Aditz-izenak, mugimentuzko aditzen osagarri direnean eta norabidea edo helburua adierazten dutenean, inesiboan erabiltzen dira mendebalean. Horren adibide dira Mallabiko hauek: *seu bixittatzen nator* ‘zeu bisitatzen nator’; *berbaldi bat emoten ekarri dabe Bilbora* ‘hitzaldi bat ematen ekarri dute Bilbora’; *inglesa ikesten bieldu dabe Irlandara* ‘inglese ikasten bidali dute Irlandara’. Deba barrenean adlatiboa erabiltzen da.

(20) Aditz trinkoa galdegai denean ‘partizipioa + aditz trinko jokatu’ erabiltzen da mendebalean. Horren adibide, Mallabiko hauek: *juen doie ala etorri dator, ba?* ‘joan doa ala etorri dator, ba?’; *ibilli dabil-dde, askenien isengo dau esbierren bat* ‘ibili dabil-eta, azkenean izango du ezbeharren bat’; *aprobauko eseban, ba, jakin-ddaki orrek eta!* ‘aprobatuko (= azterketa pasatu) ez zuen, ba, jakin daki horrek eta!’.

Ez dira galdegai diren mendebaleko egitura hauek mintzagai diren *ibili badabil*, *egon badago* tankerakoekin —orokorrak-edo azken hauek— nahasi

behar. Batzuk eta besteak, baina adiera banarekin, erabiltzen dira Mallabian: *intxaurre egon bada, baiñe karu* 'intxaurra egon badago, baina garesti' / *intxaurre egon da-ta, guraiñe jangou aurten!* 'intxaurra egon dago-eta, nahi adi-na jango dugu aurten!'.

4. Ekialdeko bereizgarriak

4.1. Eremua

Zuberoa, Nafarroa Beherea, Erronkari eta Zaraitzu sartzen ditut ekialdeko multzoan, baina sartalderago ere hedatzen dira aipatuko diren zenbait ezaugarri, Lapurdiko ekialdera (Aturrialdera, gehienbat) eta Aezkoara.

4.2. Ezaugarrien aurkezpena

- (1) *i-ü* > *ü-ü*, *u-ü* > *ü-ü* eta *ü-i* > *ü-ü* asimilazio bilakaerak.
- (2) /u__ + V/ hiatoetako emaitzak:
 - a) [j] epentesia.
 - b) *u* > *i* bilakaera.
- (3) *izan*-en eta **edin*-en adizkietako *-ai-* > *-i-* monoptongazioa.
- (4) Nor-Nork saileko adizkietako *-au-* > *-u-* monoptongazioa.
- (5) Diptongoetako *-au-* > *-ai-* bilakaera.
- (6) Diptongoetako *-eu-* > *-eü-/ei-* bilakaera.
- (7) **j*-ren [ʒ] eta [ʃ] ebakerak.
- (8) Adlatiboan izen bereziak eta arruntak bereizten dira: *-ra(t)* izen berezietan/*-ara(t)*, *-ala(t)* arruntetan.
- (9) Datibo pluraleko morfemako *-er* aldaera (orok. *-ei*).
- (10) Zuketa eta xuketa alokutiboak.
- (11) Iraganaldiko 1. eta 3. pertsonetako hitano alokutiboetako *-ø* (orok. *-n*).
- (12) Galdera perpausetako *-a* atzizkia.

4.3. Oharrak

(1) Z-n betetzen dira *i-ü* > *ü-ü* eta *u-ü* > *ü-ü* asimilazioak. Lehen multzokoak dira *bühürri* 'bihurri', *hügü* 'higuin', *üdüi* 'iduri', *ülhün* 'ilun', *ünhürri* 'inurri', *üthürri* 'iturri', *ützüli* 'itzuli' aldaerak eta *gütü* (< *gitü*) 'gaitu', *gütüzle* (< *gitüzle*) 'gaituzue', *züüt* (< *zitüt*) 'zaitut', *banündü* 'banindu' bezalako adizkiak (Larrasket 1939).

Bigarren multzokoak, berriz, *büü* 'buru', *ingüü* 'inguru', *küütze* 'gurutze', *libüü* 'liburu', *üsü* 'usu' (Larrasket 1939)¹⁹. Adibide hauetako lehen bokala *u* zen eta ez *ü*, /r/ eta /s/ aurrean ez delako zubereran *u* > *ü* bilakatu (ikus beherago § 5.2). Kasu honetako *u* > *ü* bilakaera, beraz, bigarren bokalak lehena asimilatu izanaren ondorio da.

Adibide banaka batzuetan *ü-i* > *ü-ü* asimilazioa ere bete da Z-n: *bürdüña* 'burdina', *egüüki* 'iguriki', *ürrüttx* 'hurritz' (Larrasket 1939).

¹⁹ Adibideok erakusten dutenez, zubereraz arauzkoa da bokalarteko /r/ galtzea. EH osoan sarri betetzen den VrV > VøV bilakaera (ia) erabatekoa da zubereran.

Erronkarin *i-u > u-u* egiten zen eta, zenbait aldaera jakinetan (esate baterako, *ainguru* (< *aingiru*) ‘ainguru’, *buluzi* ‘biluzi’, *gatulu* ‘katilu’), sartalde-rago ere betetzen da.

2a) /u__V/ inguruneke [j] epentesia, hala nola: *buruya* ‘burua’, *eskuya* ‘eskua’, *duyen* ‘duen’. L-ko ekialdean erabiltzen da. Gaurregungo muga Bonapartek (*Phon.*) ezarri zuenaren antzekoa da, alegia, Lehuntze, Mugerre, Hiriburu, Milafranga, Basusarri, Arrangoitze, Uztaritze, Zuraide, Ezpeleta lerroan abiatu eta NB-ko muga bitartean. Erronkariri dagokionez, *-iua* zegoen Burgin eta Bidankozen (cf. *buriaua*) eta *-ioa* Garden (cf. *burioa*).

2b) *u > i* bilakaera: *buria*, *eskia*, *dien*. Z-n, NB-n eta, Gaminderen arabera (in Hualde 1996: 52), L-ko ekialdeko Hazparnen, Lekornen eta Makaan bete da. Erronkariko iparraldean ere (Erronkari, Urzainki, Izaba eta Uztarroze) bazen.

NG-ko ekialdeko erdian (Ultzama-Atetz lerrotik eskuinetara) orainaldi-ko 2. pertsona pluraleko adizkietan betetzen da *u > i*, hala nola, Aezkoako *duzie* ‘duzue’, *dakizie* ‘dakizue’, *dakarrázie* ‘dakarzue’, *dramázie* ‘daramazue’, *doukázie* ‘daukazue’ (Camino 1997: 298). Baztangoizan *-zue > -ze* bilakatu da: *zaitze* ‘zaizue’, *dezakeze* ‘dezakezue’, *datzet* ‘dizuet’, *natzen* ‘nizuen’ (Salaburu 1984-2: 219hh eta Irizar 1997: 536). Ipar EH-n, berriz, L-ko ekialdean abiatu eta Z bitartean betetzen da bilakaera hau.

(3) Erabatekoa da *izan*-en eta **edin*-en adizkietako *-ai- > -i-* monoptongazioa, hala nola, Beskoitzeko *niz*, *hiz*, alokutiboetako *gitukl/n*, *gitutzu*, *gitutxu* (eta nonbait ere analogiaz sortutako *gire*, *zire*, *zirezte*) eta **edin*-eko *zitez* ‘zaitez’ eta *nitake*, *hitake*, *ditake* (orok. ‘naiteke...’) (Duhau 1993: 57 eta 59). L-ko ekialdean eta Aezkoan ere betetzen da bilakaera hau, baina *naz* ‘naiz’, *yaz* ‘haiz’ ziren Erronkarin.

(4) Erabatekoa da Nor-Nork saileko adizkietako *-au- > -u-* monoptongazioa, hala nola, Beskoitzeko *nukl/n*, *nuzu*, *nuxu*, *nu*, *hu*, *hute*, *hut*, *hugu* (orok. ‘nauk/n...’) (Duhau 1993: 67). L-ko ekialdean eta Aezkoan ere betetzen da bilakaera hau.

(5) Diptongoetako *-au- > -ai-* bilakaeraren adibide dira Z-ko *áizo* ‘auzo’, *bélhañ* (< *belhain*) ‘belaun’, *gái* ‘gau’, *gáiza* ‘gauza’, *íañ* (< *irain*) ‘iraun’ aldaerak eta *nái* ‘nau’, *háigü* ‘haugu’, *háit* ‘haut’ bezalako adizkiak. Dirudienez, bilakaera ez da dardarkari eta txistukari aurrean eta **j-* ostean betetzen. Horren lekuko, Z-ko *áurthen*, *gáur*, *háur*, *lau* (< *laur*), *laurden*; *ausártü*, *háuts*, *khausítü*; *jáun*, *jáuzi*.

Z, Erronkari eta NB-ko Amikuze daude isoglosa barruan. Erronkarin hasperenik ez zenez, ugariagoa zen *-au-* diptongoa eta ugariagoa, beraz, *-au- > -ai-* bilakaera: *áintza* ‘ahuntza’, *xai* ‘xahu’, horren adibide.

(6) Diptongoetako *-eu- > -eü-l-ei-* bilakaera daukagu, esate baterako, Z-ko *deüs*, *illi* (< **eili*) ‘euli’, *leñ* (< *lein*) ‘leun’, *üskaa* ‘euskara’ aldaeretan. Z-n, Erronkarin eta Amikuzen betetzen da. Bilakaera hau ere sarriago gauzatu ohi zen Erronkarin: *ein* ‘ehun’, *eitzi* (< *eutzi*) ‘utzi’²⁰, horren lekuko.

(7) Z-n dago [ʃ] ebakera eta Erronkarin, Zaraitzun eta Aezkoan, gehienbat, [ʃ].

(8) Inesiboan eta ablatiboan ez ezik (ikus § 1.4), adlatiboan ere bereizten dira izen bereziak eta arruntak Z-n, Erronkarin eta Zaraitzun. Horren le-

²⁰ Zuberoako izkribu zaharretan ere agertzen da, dena dela, *eitzi* aldaera.

kuko, Z-ko *Páisea* ‘Pariserá’, *Barkoxea* ‘Barkoxera’, izen berezietan, eta *bortialat* (< *bortialat*) ‘bortura (mendira)’, *leihúla* (< *leihuala*) ‘leihora’, arruntetan. Z-n eta Zaraitzun, bestalde, *-ala(t)* aldaera dago, // alboko kontsonanteduna (*-ara(t)*) zegoen Erronkarin).

(9) Ekialde osokoa da datibo pluraleko morfeman *-er* aldaera, hala nola, Z-ko *emaztér* ‘emazteei’, *haurrér* ‘haurrei’, *mithilér* ‘mutilei’. L-ko ekialdeko hizkera batzuetan ere —Makean, esate baterako— ezaguna da aldaera hau.

(10) Ekialde osoan erabiltzen da zuketa (Baigorriko eskualdea da salbuespena) eta isoglosa barruan dago L-ko Aturrialdea ere. Horren adibide, *izan-en (bízi) nüzüü, düzüü, gütüzüü, tüzüü* alokutibo zuberotarrak. Murriztagoa da xuketaren eremua; NB gehienez (Amikuzen eta Baigorri izan ezik), Aturrialdean eta Zaraitzun garatu da soil-soilik (zehatzago in Alberdi 1996).

(11) Iraganaldiko 1. eta 3. pertsonetako hitano alokutiboetan *-ø* dago Erronkarin eta Z-ko hizkera batzuetan. Horren lekuko, Barkoxeko *nündiál nündüñá* ‘nindu(n)an’, *ziál/ziñá* ‘zi(n)an’, *güntiál/güntüñá* ‘gintu(n)an’, *zütiál/zütüñá* ‘zitu(n)an’ (Larrasket 1939: 29). Erronkarin, bestalde, guztiz berberak ziren gizonezkoen zein andrazkoen alokutiboak. Mendebaleko eremu txiki baten ere (Oletan, Ubidean eta, batez ere, Otxandion) *-ø* dago iragane-ko hitano alokutiboetan eta hizkera hauetan ere berberak dira gizonezkoenak eta andrazkoenak (Burgete 1994).

(12) Gehienetan adizkiei eransten zaie *-a* galdera atzizkia. Horren lekuko, Z-ko *yíten hiza?*, *ekhárten düta?*, *égin düka?* Baina, inoiz, beste partikula batzuei ere erants dakieke: *nika?*, *eza?* Isoglosa barruan dago L-ko ekialdea.

5. Ipar EH-ko bereizgarriak

5.1. Eremua

Zugarramurdi, Urdazubi eta Luzaide, administrazioz Hego Euskal Herriko herriak diren arren, Iparraldekoak dira hizkuntzaz. Hizkera lapurtarretatik hurbil daude Urdazubi eta Zugarramurdi eta Garazikoaren (eta ez Baigorrikoarena, Bonapartek (1881) zioen bezala) oso antzekoa da Luzaidekoa.

5.2. Ezaugarrien aurkezpena

- (1) *o > u* bilakaera.
- (2) *u > ü* bilakaera.
- (3) Kontsonantez amaitutako erdal maileguak *> -a*.
- (4) [R] ebakera ubularea.
- (5) Hitz hasierako txetxekari frikariak.
- (6) Frikari ahostunak: [z] bizkarkari igurzkaria eta [z'] apikari igurzkaria.
- (7) Erdal *-one(m)* amaieraren bilakaerak:
 - a) *-oina*. b) *-ü*.
- (8) Adlatiboko *-(e)rat*, *-(r)enganat* eta aditz-izenetako *-t(z)erat* aldaerak.
- (9) Hurbiltze adlatiboko *‘-(e)rat*, *-(a)la(t)l-ri + buruz’* egitura.
- (10) Soziatiboko *-kila(n)* aldaera.
- (11) *nehor* tankerako izenordainak (orok. ‘inor’).
- (12) Iraganaldian ‘partizipio burutua + orainaldiko laguntzailea’.
- (13) *egonl izan > izan*.
- (14) Partizipio soila erlatiboan.
- (15) Neutroak diren perpausetako ‘*ba-* + aditza’ egitura.
- (16) ‘Laguntzailea (...) partizipioa’ hurrenkera.

5.3. Oharrak

(1) Sudurkari aurrean bete ohi da *o* > *u* bilakaera. Horren adibide, Z-ko *biharamun*, *hun(tsa)*, (*h*)*undar*, *khuntatü*, *untzi* aldaerak eta *hunek*, *huni*, *hontan*, *huntako*... gisako erakusleak. Z-n da beste inon baino indartsuagoa, honetan orpoz orpo jarraitzen dio-eta gaskoiari. Barkoxekoak dira *ezkúntü* 'ezkondu', *gízun* 'gizon', *zún* (< *zoin*) 'zein' eta *zumáit* (< *zonbait*) 'zenbait'; maileguak diren *múntra* (fr. *montre* 'erloju'), *presúna* 'pertsona', *tumáte* 'tomate', *uñhú* (fr. *oignon* 'tipula') eta are sudurkari aurrean ez dauden aldaera batzuk ere: *múlde* 'molde' (eta *muldátü*, *muldegáitz*), *mutz* 'motz', *uhúe* 'ohore', izenordain galdetzaileen sail osoa (*nur*, *núiz*, *nuéki*, *núla*) eta euren eratorriak (*nurbáit*, *nurbéa*) (Larrasket 1939).

Erakusleetan (*unek* tankerakoak) Baztanen, Bertizaranan eta Bortzirietan ere betetzen da bilakaera. Hego EH-ko beste hizkera batzuetan ere bada aldaera jakin batzuetan, esate baterako, Mallabiko *nun* 'non' eta *nundik*, *nungo*, *nuntar*, *nunbaitt*, *iñun* bere eratorriak.

(2) *u* > *ü* bilakaera erabat betetzen da Z-n: *ahólkü*, *áhül*, *ahüntz*, *égün*, *handítü*. Salbuespena /s/, /r/ eta 'dardarkari aiztun + apikari' aurreko inguruneak dira: *bústi*, *ikhúsi*, *itxúsi*, *úste*, *axú(r)i*, *hú(r)a* '3. graduako erakuslea/li-kidoa' (baina *hürra* 'fruitua'), *gú(r)e*, *gú(r)i* eta *zú(r)e*, *zú(r)i* (baina *gü*, *gük*, *zü*, *zük*), *hí(r)u* (< *hirur*), *ú(r)in* 'koipe' (baina *ürrin* 'usain'); *lantxúrda*, *úrde*, *úrdin*, *úrthe*.

Bilakaera hau Amikuzeko herri batzuetan ere bada eta NB gehienez eta L-ko ekialdean ere bai -üal-üya inguruneetan (zehatzago in Irizar 1981-2: 354 eta Hualde 1996: 52).

(3) Kontsonantez amaitutako erdal maileguak > -a bilakaera Ipar EH osoan betetzen da: *bakantzak* 'oporrak', *diferenta*, *estomaka* (fr. *estomac* 'urdaila')²¹, *jandarma*, *kilometra*, *komerzanta*, *minuta*, *mustika* (fr. *moustique* 'el-txo'), *presidenta*, *sindikata* 'sindikatu', *telefona*, *trikota* 'jertsea', *turisma*...

(4) [R] ebakera ubularea batez ere L-n izan da, baina gaurregun NB-n eta Z-n ere bada.

(5) Hitz hasierako txetxekari frikariak ohikoak dira L-n eta NB-n: *xahal*, *xapela*, *ximista*, *xin(a)urri*, *xokoleta*, *xori*. Z-n ez da hain erabatekoa. Horren lekuko, Barkoxeko *xáhal*, *xérri*, *xókho*, baina *txákür*, *txapél*, *txérkha* (fr. *chercher* 'bila ibili'), *tximinía*, *tximíno*, *txípi*, *txó(r)i*, *txórta*, *txotx*, *txüüla* 'txirula' (Larrasket 1939). Aspaldiko erronkarieran ere baziren hitz hasieran frikariak eta baita, behinik behin, gaurregungo euskara baztandarrean ere. Horren adibide: *xaflan* gzt. 'chaflán', *xapela*, *xapín* gzt. 'chapín', *xiñurri* (Izeta 1996).

(6) Batez ere maileguetan ebakitzen dira [z] eta [ʒ] txistukari ahostunak (cf. *arrazú* 'arrazoi', *president*, *prezio*), bokalarrean (cf. *déüse*, *handiúsa*) eta beste kontsonante sudurkariren baten aurrean (cf. *ezné*, *ikhúsle*, *hás nádin*). Z-n da ohikoena, baina NB-n ere, behinik behin, bada.

7a) L-n eta NB gehienez erabiltzen da -oina amaiera. Horren adibide, Beskoitzeko *arrazoin*, *botoin*, *kantoin*, *kartoin*, *meloin*, *patroin*, *pozoin* (Duhau 1993). Baztanen eta muga ondoko beste hizkera batzuetan ere bada (Artzibar, Erroibar eta Esteribar aldean, behinik behin), baina mailegu zaha-

²¹ Hego EH-n, mugatik gertuko hizkera batzuetan ere ezaguna da aldaera hau.

rretan soil-soilik (-ona dago berriagoetan; ikus beherago § 6.3b). Ostera, -uña bilakatu da Amikuzen (cf. *lehuña* ‘lehoi’).

7b) Z-koa da -ú amaiera: *arrathú* ‘arratoi’, *arrazú* ‘arrazoi’, *kantú* ‘kantoi’, *sasú* ‘sasoi’.

(8) Adlatiboko -(e)rat/- (r)enganat eta aditz-izenetako -t(z)erat aldaerak Ipar EH-n ez ezik Bortzirietako Beran eta Etxalarren ere badira. Hautazkoa dirudi -ral/-rat gisako aldaerak erabiltzea eta aldeak ere izan daitezke hizkera batzuetatik besteetara. Euskara nafarrean (Imotz barne) *norat(a)*, *onat(a)*, *orrat(a)*, *arat(a)*, *gañerat* bezalako aldaera batzuetan azaltzen da.

(9) Ipar EH gehienean erabiltzen da hurbiltze adlatiboaren balioarekin ‘-(e)rat, -(a)lat/-ri + buruz’ egitura. Horren adibide, Koldo Artolak (in Irizar 1997) Getarian jasotako *iküsteuzú Miárritzá burúz gatián* ‘ikusten duzu Miarritza buruz joatean’ (337) eta Bidarteko *héldu záilaik, zu, züen etxetik húna buruz* ‘heldu zarelarik, zu, zuen etxetik hona buruz’ (360). Barkoxen, berriz, -ri buruz egiturako hau jaso zuen Larrasketek (1935: 137): *eta, besstii büüz engüatüik, eráiten diók begia zórotz eta beltz* ‘eta, bestei buruz inguratutik, erraiten zioke begia zorrotz eta beltz’.

(10) Soziatiboko -kila(n) aldaera -kin orokorrarekin eta ekialdeko -ki aldaerekin lehian erabiltzen da Z-n, NB-n eta L-ko ekialdean, hala nola, Maheako *aneiarekilan, enekilan, hunekilan*.

(11) *nehor* tankerako izenordainak L-n eta NB-n erabiltzen dira. Mezkiritzen (Erroibar) eta Baztangoizan ere, behinik behin, badira zenbait aztarna. Horren adibide, Baztangoizako *nior* (eta *iñor*), *niorrekin* (eta *iñorekin*). Ostera, badirudi eremutik kanpo dagoela L-ko hegomendebala.

(12) ‘Partizipio burutua + orainaldiko laguntzailea’ erabili ohi da maiz. Horren lekuko, *gizon bat jin da atzo* tankerako adibideak. Ziurrenera, frantsesaren ereduari jarraitu zaio eta berri samarra izan daiteke, ez baita Urdazubi, Zugarramurdi eta Luzaidera hedatu.

(13) Ez da ohikoa *egon* aditza Ipar EH-n. Badirudi honetan ere frantsesaren ereduari jarraitu zaiola, ez dagoelako hizkuntza horretan *egon* aditzaren ordainik. Honen adibide dira *ontsa niz, eri zen* bezalakoak.

Batez ere mendebalean alderantzizko joera nabari da; hemen ere gaztelaniaren ereduari jarraituaz, ziurrenera. Horren lekuko, Mallabiko *Abadiñon isen ga* ‘Abadiñon izan gara’ (adinekoen artean arrunta)/*Durungon on giñen* ‘Durangon egon ginen’ (gazteriaren artean arrunta).

(14) Partizipio soila erlatiboan Aezkoan eta Baztanen ere bada, baina ez, dirudienez, L-ko hegomendebalean. Horren adibide, Haritxelharrek (1963) Baigorriin jasotako hauek: *eta, uai, kondatuko daiat ene beharritz aitu* [‘aditutako’] *ixtorio bat* (51); *behar baitzen bildu* [‘bildutako’] *jendiai satifamendu eman* (55).

(15) Neutroak diren perpausetan ‘ba- + aditza’ egitura erabili ohi da Ipar EH-n; hala nola, *gizonak bi seme bazituen* (perpau neutroa)/*gizonak bi seme zituen* (markatua, alegia, ‘bi seme’ zituen eta ez, esate baterako, ‘bi alaba’). Hona hemen NB-ko adibide bi: Baigorriko *ezautu izan diat ameikano zahar bat, Kosme Menosa deitzen zena, zaldi eta karrosa (b)at bazitian* (Haritxelhar 1963: 51) eta Donibane Garaziko *bakizu bozka denboretan beti promesak badirela* (Etxebarria & Etxebarria 1991: 122). *EDEL*-k (262 galdera) *zunbat idi badire beren herrian?* jaso zuen Z-ko Santa Grazin eta antzeko adibideak ageri dira Ipar EH-ko beste herri batzuetako erantzunetan. Egitura

honetaz zehatzago in Oiharzabal 1984: 365hh eta Rebuschi 1983: 35. Aztertze dago Hego EH-ko mugatik gertuko hizkeren jokabidea.

(16) 'Laguntzailea (...) partizipioa' hurrenkerak Ipar EH osoan dirudi ezaguna. Horren lekuko, Donibane-Lohizuneko *ta oRék du añitz trabatzen gaztia laborantzán a(r)itzetik (...) oRék (d)itu trabatzen* (Etxebarria & Etxebarria 1991: 95). Baztanen ere bada eta, horren lekuko, N'Diayek (1970) Amaiurren jasotako hauek: *badire oñore zenbait or bizi* (67); *ia zein zaion geiago gustetzen* (71).

6. Hego EH-ko bereizgarriak

6.1. *Ezaugarrien aurkezpena*

- (1) '*a > e/i, u (C)*__' asimilazioa.
- (2) [x] fonema.
- (3) Erdal *-one(m)* amaieraren bilakaera nagusiak:
 - a) *-oia*.
 - b) *-ona*.
- (4) '*berorilori* + 3. pertsonako adizkia' begirunezko tratamenduan.
- (5) Nor-Nork saileko adizkien ordez N-N-N sailekoak (eta alderantziz).

6.2. *Oharrak*

(1) '*a > e/i, u (C)*__' asimilazioa ia B osoan (Mundaka eta, G-tik gertuko, Lekeitio, Ermua eta Elorrio dira salbuespena), Arabako eremu euskaldunean, G-ko hegoalde osoan eta NG-ko eremu zabalean betetzen da. NG-ri dagokionez, Ipar EH-ko muga ondoko hizkerak dira salbuespena: Basaburu Tikiko zenbait hizkera (Arano, Goizueta, Saldias eta Beintza-Labaien), Bortziriak, Sunbilla, Malerreka, Bertizarana, Aurizberri eta Auritz, Artzibar eta Aezkoa-Erronkari bitarteko eremua.

Dena dela, hizkera guztietan ez dauka indar bera. Mallabian, esate baterako, indartsu samarra da eta ingurune hauetan betetzen da:

a) Hitzoia *-i, -u* + mugatzailea: *lékue* 'lekua', *ardaue* (< *ardana*) 'ardo'. Jatorriz *-i* eta *-u* horiek *-e, -o* direnean ere betetzen da: *etxie* 'etxea', *solue* 'so-roa'.

b) *i, u (C)* + mugatzailea: *lagune* 'laguna', *agiñe* 'hagina', baina *-a* berezkoa ez da —oro har, behintzat— asimilatzen: *aista* 'ahizpa', *elixa* 'eliza', *maila* 'maila', *gausa* 'gauza', *oittura* 'ohitura'.

c) Morfema barruan: *ugeri* 'ugari', *ikesi* 'ikasi'.

d) Mugatzailea ez den beste morfema muga batzuk ere gainditzen dira inoiz, hala nola, adlatiboko morfema (*mendireko* 'mendirako'), 'partizipioa + *-ta*' (*jarritte* 'jarrita'), 'aditz laguntzailea + *-(e)la*' (*ikusi dogule* 'dugula'), *-ka* atzizkia (*arrike (egin)* 'harrika').

Beste hizkera batzuetan indartsuagoa da eta *etorri de* 'etorri da', *apur bet* 'apur bat', *mutil betzuk* 'mutil batzuk', *bigerna* 'bigarrena', *izigerri* 'izugarri'... bezalako aldaerak erabiltzen dira.

(2) Hiru multzo egin daitezke [x] fonema agertzen den inguruneen arabera:

a) Gaztelaniatiko maileguetakoa, hala nola, Mallabiko *benta[x]a*, *bi[x]ilau* ‘bijilatu’, *gara[x]e*, *[x]untau* ‘juntatu’, *konse[x]ala* ‘zinegotzia’, *nan[x]a*, *ré[x]imena*.

b) Euskal hitz edo aspaldi euskaratutakoetan, hitz barruan garatu direnak: *a[x]e*, *a[x]ola*, *giza[x]o*, *i[x]ito*, *ta[x]utu*, *u[x]u* ‘oihu’, B-ko sartaldeko *ana[x]ea* ‘anaia’.

c) Euskal hitz edo aspaldi euskaratutakoetan, hitz hasieran garatu direnak. Horren adibide, Mallabiko *[x]a(g)i* ‘jaiki’, *[x]aitxi* ‘jaitsi’, *[x]akin* ‘jakin’, *[x]amon* ‘jaramon’, *[x]an*, *[x]antzi*, *[x]ardun*, *[x]arraittu*, *[x]arri*, *[x]aso*, *[x]aurti* ‘jaurtiki’, *[x]ausi* ‘erori’, *[x]eitxi* ‘erdietsi’, *[x]o*, *[x]oko*, *[x]orratu*, *[x]osi*.

2a) eta 2b) kasuetako [x] ebakera gutxi-asko Hego EH osoan zabalduz doala ematen du. Hirugarrena, aldiz, B-ko ekialdean eta Aramaion, G osoan eta NG-ko mendebaleko hizkera batzuetan (Arano, Areso, Araitz, Larraun, Sakana, Imotz eta Basaburu Handiko zenbait) nagusitu da. Dena dela, aipatu den eremu horretatik kanpo ere badira [x] ebakera duten hitz jakin batzuk, hala nola, *[x]abe*, *[x]ai*, *[x]ainko*, *[x]aio*, *[x]ator*, *[x]aun* (eta *[x]aungoiko*, *[x]auregi*), *[x]oan* eta zenbait hizkeratako *[x]a* (ere) ‘deus ere’.

3a) *-oi* amaiera B-ko eta G-ko bilakaera da, hala nola, Mallabiko *bal-koie*, *frontoie*, *kajoie*, *koltxoie*, *peoie* (orok. ‘balkoia...’)

3b) *-on* amaiera NG gehieneko bilakaera da: *balkona*, *frontona*, *kajona*, *koltxona*, *peona*. Mailegu zaharrak eta berriak bereizi behar dira, dena dela. Baztanen eta muga ondoko beste hizkera batzuetan *-oina* dago zenbait mailegu zaharretan, L-n eta NB-n bezala, hala nola, Amaiurko *arratoñe*, *arrazoñe*, *botoñe*, *sasoñe* (ikus § 5.7a). Aezkoan, berriz, *-io* dago mailegu zaharretan: *arrátio*, *arrázio*, *mátio*, *móntio* gzt. ‘montón’, *sário* (Mitxelena FHV 148 eta I. Caminok a.e.). Leitzan, era berean, *-obe* dago mailegurik zaharrenetan (*arratobe*, *balkobe*, *sermobe*, *turmobe*), baina *-on* berriago diruditenetan (*akordeona*, *algodona*, *bagona*, *jamona*, *makarrona*) (Olano 1998). Goizuetan ere *-oi* erabiltzen da, B-n eta G-n bezala.

Zabalagoa da *-ion* amaieraren eremua (cf. *abiona*, *kamiona*). G ondoko Aranon, Goizuetan, Areson eta Leitzan ere bada, esate baterako, hau.

(4) Berorika tratamentua Hego EH osoan izan da, baina egun galurren dago. Tratamentu horren adibidea dugu Mallabiko *berorrek gure badau*, *neuk ekarriko deutzet* ‘berorrek nahi badu, neuk ekarriko diot’. NG-ko ekialdean *oril berori* izan dira aukeran eta bietan lehena da Erronkarin nagusi zena. Horren adibide, Izagirrek (1959) bertan jasotako *órrek edaten dú ánitx ardao* ‘usted bebe mucho vino’ (284); *orrek bazakiená atzo kóri?* ‘¿eso lo sabía usted ayer?’ (286).

(5) Hegoaldeko goinafarreran Nor-Nork saileko adizkien ordeztu N-N-N sailekoak erabiltzen zirela esan zuen Bonapartek (1991 [1869]: 434). Gaurregun, oster, NG gehienean hedatu dira N-N-N sailekoak eta mendebaleko hizkeretan baizik ez dira gorde Nor-Nork jatorrak, alegia, Bortziriak, Sunbilla, Bertizarana, Malerreka, Basaburu Ttikia eta Araitz aldean, nahiz eta Larraunen eta Sakanan ere ez diren zeharo galdu (Irizar 1992 eta 1997). Baina hizkera hauetan eta Hego EH-ko gainerakoetan ere arrunt samarrak dira —gazteriaren jardunean, batik bat— N-N-N sailekoak.

Ostera, L, NG eta G-ko hizkera batzuetan alderantzizko bilakaera gertatu da eta, N-N-N sailekoen ordeztu, Nor-Nork sailekoak erabiltzen dira.

Horren lekuko, Oiartzungo hauek: *pena ematen nau; kantatuko zattut; alkolak enau bate ongi itten* (Fraile & Fraile 1996: 118). L-ko eremu zabalean bete da bilakaera hau: Bidarte, Basusarri, Arrangoitze, Senpere eta Ainhua bitartean, behinik behin, eta hauekin bat datoz Urdazubi eta Zugarramurdi (Irizar 1997). NG-n eta G-n ez da hain erabatekoa. Usurbil-Donostia-Hernani lerroan abiatu eta Bortzirriak (Bera eta Etxalar), Doneztebe eta Bertizarana bitartean gertatzen da (Irizar 1991-1 eta 1992). B-ko herri baten ere —Lekeitio—, behinik behin, bada (Hualde et alii 1994: 125-126).

7. Euskara nafarraren bereizgarriak

7.1. Eremua

Bortzirriak, Malerreka eta, batez ere, Baztan, Ultzama, Atetz lerroan abiatu eta Aezkoa bitartean hedatzen da 'euskara nafarra' deitzen dudana. Handik kanpo daude, beraz, Basaburu Handia, Basaburu Tiki gehiena (Goizueta eta Beintza-Labaien dira salbuespena), Imotz (Muskitz izan ezik), Larraun, Araitx eta Burunda, alde batetik, eta Zaraitzu eta Erronkari, bestetik. Baita hizkuntza aldetik Iparraldekoak diren Urdazubi, Zugarramurdi eta Luzaide ere. Ostera, Bonapartek ez bezala, 'nafarrera' barruan sartzen dut nik Baztan²².

7.2. Ezaugarrien aurkezpena

- (1) Bokal atonoak galtzea: aferesiak eta sinkopak.
- (2) /s/ ebakera, instrumentaleko *-(e)s* morfeman eta *-(e)kos*, *-(e)lakos*, *-t(z)ekos* aldaeretan.
- (3) Aditzetako 2. pertsona singularrean *y-* (eta orokorra den *ø-*).
- (4) Ingurune jakin batzuetako *u > i* bilakaera.
- (5) N-N-N saileko *-it-* pluralgilea (orok. *-zki-*).

7.3. Oharrak

1a) Beste inon baino indar handiagoa dauka aferesiak euskara nafarrean, hala nola: *báki* 'ebaki', *kárri* 'ekarri', *kúsi* 'ikusi', *mán* 'eman', *sán* 'esan', *tórri* 'etorri', *tsúsi* 'itsusi', *zárri* 'ezarri', *záutu* 'ezagutu'... Aldeak alde, Errenteria-Irun bitartean, Basaburuan (Arano eta Leitza barne), Imotzen, Luzaiden, Urdazubin eta Zugarramurdi ere bada aferesia. Sakanari dagokionez, Ergoiena-Lakuntza lerrotik eskuinetara gertatzen da. Mugaz haraindiko hizkeretan, aldaera jakin batzuetan (hala nola, *kusi*, *mazte*) eta, batez ere, mugatik gertuko hizkeretan (hala nola, Baigorri eta Garazin) nabari da.

1b) Sinkoparen adibideak dira Arantzako (Bortzirriak) *aitzínko* 'aitzineko', *baztérko* 'bazterreko', *dutélko* 'dutelako'; *elízko* 'elizako', *kártzko* 'ekartzeko', *yótzko* 'jotzeko', *zte* 'dituzte'; *berriktan* 'berriketan', *errítka* 'herrietakoa', *óintkuk* 'oinetakoa', *unétko* 'honetako'; *astélka* 'astelehena', *zárna* 'zaharrena'; *atzápka* 'atzaparra', *kazkábra* 'kazkabarra', *polítka* 'politena' (Holmer 1964 eta neuk egiaztatuak. Zehatzago in Zuazo 1997: 409-410).

²² Nafarroako hizkerak sakonago aztertu dira Zuazo 1998-n.

Ahul, baina sinkopa bada Oiartzun-Irun bitartean, Imotzen, Basaburu Handian eta Basaburu Ttikiko hizkera batzuetan (Beintza-Labaienen, Goizuetan eta, ahulago, Aranon). Sakanari dagokionez, Uharte Arakildik sortaldera (izan) da arrunta. Ekialdean, oster, Erronkariraino iristen zen eta oso indartsua (izan) da, gainera, ibar honetan eta Zaraitzun. L-ri eta NB-ri dagokionez, lexikalizatuta dauden aldaera jakin batzuen berri baguen (hala nola: *abrekeria* ‘aberekeria’, *arta* ‘arreta’, *artzen* ‘aritzen’, *batre* ‘batere’, *erten* ‘erraten’, *ertora* ‘erretora’), baina berrikitan Beskoitzeko hizkeraz argitara eman den liburuxkan herri horretan, behintzat, sinkopak badaukala nolabaiteko indarra ikus daiteke. Horren adibide: *laxtu* ‘laxatu’, *pastu* ‘pasatu’, *pustu* ‘pusatu (bultzatu)’, *oontan* ‘orenetan (orduetan)’, *belhaaunko* ‘belauniko’, *izertu* ‘izerditu’, *iphurtik* ‘ipurditik’, *eguartan* ‘eguerditan’, *jalt(z)en* ‘jalgitzen (irteten)’, *urtharla* ‘urtarrila’ eta *aorla* ‘agorrila’, *zurbi* ‘zurubi’, *arla* ‘arroila’ aldaerak eta *ziinten* ‘zineten’, *gintiin* ‘genituen’, *zintiin* ‘zenituen’ adizkiak (Duhau 1993).

(2) Ez dago, edo ez da ohikoa, instrumentaleko *-(e)s* ertzetako hizkeretan, hala nola, Bortziriak, Malerreka, Bertizarana eta Baztangoetan. Oster, isoglosa barruan dago Sakana, Burunda izan ezik. Basaburu, Imotz eta Larraungo hizkera batzuetan ere bada eta Zaraitzun ere ez omen da zeharo ezezaguna (Camino 1997: 159).

(3) Aditzetako 2. pertsonan *y-* dago ia NG osoan: *yaiz* ‘haiz’, *yau* ‘hau’, *yua* ‘hoa’, *yabil* ‘habil’, *yuke* ‘huke’. Eredu barruan daude Erreterria-Irun bitarteko hizkerak, Basaburu Handia eta Basaburu Ttiki gehiena (Arano eta Leitza dira salbuespena), Imotz, Sakana osoa (Burunda barne) eta Erronkari. Baztani dagokionez, Baztangoizako hizkerara ez besteetara hedatu da (Irizar 1997). Isoglosatik kanpo dago Zaraitzu, nahiz eta I. Caminok zehazten duenez (1997: 185), 2. pertsonako adizkiak *ba-* partikularekin batzean agertzen den *-y-* hori. Ingurune berean agertzen da Leitza ere (Olano 1998).

(4) *u > i* bilakatu da geroaldiko *-tuko > -tiko* eta ‘partizipioa + *behar*’ inguruneetan. Horren lekuko, N’Diayek (1970) Baztanen jasotako *allaatiko* ‘ailegatuko’, *arpatiko* ‘arapatuko’, *artiko* ‘hartuko’, *konprenditiko* ‘konprendituko’ eta Caminok (1997: 300) Aezkoan jasotako *sartiouk?* ‘sartu behar duk?’, *frakasatiardu* ‘frakasatu behar du’, *zikindiartut* ‘zikindu behar ditut’. Bilakaera hauek ez dira Bortzirietan, Malerrekan eta Sakanan bete eta Aezkoan ere ez dago *-tuko > -tiko*. Imotzen, oster, bada. Horren adibide, Etxalekuko *sartia giñola* ‘sartu behar genuela’, *ikasia nuela* ‘ikasi behar nuela’ (J. Manuel Alemanek a.e.)

(5) N-N-N saileko pluralgilea *-it-* da: *(di)tiot* ‘dizkiot’, *(di)tigu* ‘dizkigu’, *nition* ‘nizkion’, *nitizun* ‘nizkizun’. Eredu barruan daude Imotz, Basaburu Handia, Basaburu Ttiki gehiena (Arano, Areso eta Leitza dira salbuespena) eta Larraun gehiena (Errazkin, Azpirotz, Gorriti, Uitzi eta Lezaeta dira salbuespena). *-zki-* eta *-it-* pluralgileen arteko lehia dago Bortzirietan, Sunbilla eta Malerrekan. Gehienbat, hitano adizkietan agertzen da *-zki-* eta zuketan *-it-*. Pluralgile bien arteko lehia dago, era berean, Irunen eta Hondarribian eta, ekialdean, Erroibarren. Ahula da *-it-* Baztan gehiengian (Oronoz da salbuespena). Oro har, datiboa ‘hari’ denean eta zukako adizkietan erabiltzen da. Sakanan, Arbizutik ekialdera erabiltzen da eta isoglosatik kanpo daude Aurizberitik ekialdeko hizkerak (zehatzago in Irizar 1992, 1992b eta 1997).

8. Euskara giputzaren bereizgarriak

8.1. *Ezaugarrien aurkezpena*

- (1) *-a* berezkoaren egonkortasun eza.
- (2) *edun*-en orainaldiko *-e*- erroa.
- (3) *izan*-en orainaldiko *-e*- erroa.
- (4) *d > r* bilakaera.
- (5) *f > p* bilakaera.
- (6) *norl zein > zein*.
- (7) *nijoa* tankerako *joan*-en adizkiak.
- (8) *al* galdera partikula.

8.2. *Oharrak*

(1) *-a* berezkoaren egonkortasun eza nabari da G-n barrena. Horren adibide, Hondarribiko *rai bat* gazt. ‘raya’, *pistol bat* gazt. ‘pistola’, *sil bat* gazt. ‘silla’, *botil bat* gazt. ‘botella’, *kuadril bat* gazt. ‘cuadrilla’, *bi kostil* gazt. ‘costilla’, *taul bátzuek* ‘taula’ (Letamendia 1990: 43). Behar ez denean ere erabiltzen da inoiz, hala nola, Oiartzungo *iriña onakin* ‘irin onarekin’, *ikatz guziya* ‘ikatz guzia’, *ura onek* ‘ur honek’, *lanteya bat* ‘lantegi bat’, *zalaya batian* ‘zelai batean’ (Fraile & Fraile 1996: 71-72). G-ko sortaldean eta NG-ko hurbileko hizkeretan (Goizuetan, esate baterako) sumatu dut nabarmenen *-a* berezkoaren egonkortasun eza. G-ko sartaldean *i* ondoren (cf. *animali bat*, *egi bat*, *-keri* atzizkia) eta *gauz bat* bezalako adibide banaka batzuetan baizik ez da galtzen *-a* berezkoa, baina, dena dela, hobeto aztertu beharko litzateke gai hau.

(2) *edun*-en orainaldiko adizkietan erabatekoa da *-e*- erroa: *det*, *dekl**n*, *degu*, *dezu*, *dezue*. Ere mu barruan daude Mutriku eta NG-ko Areso eta Etxarri-Aranatz eta *-e/-o*- lehia dago Burundan eta Ergoien adizkien arabera, hala nola, Altsasuko *dot*, *dokl**n* singularrekoetan eta *degu*, *dezu*, *dezubei* pluralekoetan (Izagirre 1967). Hizkera jasoan, Deba barrenean eta Lezo-Irun bitartean ere bada *-e*.

Ostera, mendebalean *-o*- nagusitu da eta *-u*- gainontzeko hizkera guztietan.

(3) *izan*-en orainaldiko adizkietan erabatekoa da *-e*- erroa: *gera*, *zera*, *zerate*. Ere mu barruan daude Mutriku eta NG-ko Arano eta Areso eta *-e/-a*- lehia dago Errenteria-Irun bitartean. Hizkera jasoan, Deba barrenean ere erabiltzen da *-e*-. Ostera, *-a*- dago Goierriko sartaldeko ertzean, Legazpin eta Zegaman behinik behin. Bortzirietan (Bera eta Etxalar), Sunbillan, Bertizaranan, Malerrekan eta Araitzen ere jaso ditu Irizarrek (1992) *-e*- erroa duten adizkiak, baina ez da hizkera horietako aukera nagusia. L-ko itsasaldean ere bada *-e*- erroa, baina *ge* ‘gara’ eta *ze* ‘zara’ adizkietan soil-soilik. Hendaian, Urruñan, Biriatuan, Azkainen, Ziburun, Donibane-Lohizunen eta, ahulago, Getarian erabiltzen dira *-a*- errodunekin lehian, Koldo Artolaren (in Irizar 1997) arabera.

(4) *d > r* bilakaera indartsua (*izan*) da G osoan, Deba arroa barne. Horren adibide, Oiartzungo *baria* ‘badira’, *bire* ‘bide’, *eraiya* ‘edaria’, *(e)ro* ‘edo’, *giraiya* ‘gidaria’, *inbiriya* ‘inbidia’, *iriya* ‘idia’, *lori* ‘lodi’, *seniriak* ‘senideak’, *sol-*

daro ‘soldadu’ (Fraile & Fraile 1996: 54-55). Aramaion, B-ko iparrekialdeko hizkera batzuetan (Ondarroan, Elorrion, Otxandion eta Ermuan, esate baterako) eta, NG-ri dagokionez, Burundan ere, behinik behin, betetzen da. Oro har, hiztun gazteen artean ez da hain nabarmena, hizkera batzuetatik besteetara aldeak diren arren (indartsu dago, esate baterako, Deba arroko eta inguruetako hizkera batzuetan).

(5) Indartsua (izan) da G osoan $f > p$ bilakaera. Horren adibide, Oiarztunen oraindik orain jasotako *apiziyua*, *garrapoya*, *opiziyo*, *pallo*, *palta*, *paltso*, *panparroi*, *pesta*, *pranko*, *prexko*, *prontala*, *pulamentu* eta, oso mailegu berria den arren, bilakaera hori erakusten duen *putiñ* (*ittea*) (< footing) (Fraile & Fraile 1996: 63-64). B-ko ekialdean eta NG-ko mendebaleko hizkera batzuetan ere izan da (hala nola, Areso, Leitza, Arano, Goizueta), baina atzeraka doa gaurregun eremu osoan²³. Hizkera batzuetan behinik behin, balio adierazgarria dauka /p/ ebakerak, hala nola, Mallabiko *golfo* (arrunta)/*golpo* (haur bati-edo esaterakoan), *fallo* (arrunta)/*pallo* (adierazgarria; cf. *pállotxon bat jaukek orrek buruen* ‘fallotxoren bat zaukak horrek buruan’), *figura* (arrunta)/*pigura* (itxura xelebrea daukan baten batez jarduterakoan).

Dena dela, aldaera jakin batzuetan bizirik dago /p/: *alproja* gazt. ‘alforja’, *apari* ‘afari’, *inpernu* gazt. ‘infierno’, *parre* (cf. beste hizkera batzuetako *barre*, *farre*), *pattal* gazt. ‘fatal’, *paxa* gazt. ‘faja’, *piku* lat. ‘ficum’ (EH gehienean erabiltzen da hau), *pospolu* gazt. ‘fósforo’, *prexitu* gazt. ‘freir’, *puri-purian* gazt. ‘furia’...

(6) *nor/zein > zein* bilakatu da G osoan, Deba arroa barne. Horren lekuko, Fraile ahizpek (1996) Oiarztunen jasotako hauek: *orduan ezt(ag)o zeñek aguantatu* (159); *zeñekin? Yonekin?* (196); *au zeñekiñ torri da mutil kozkor au?* (217). B-ko iparrekialdean eta NG-ko hizkera batzuetan ere (hala nola, Aranon, Goizuetan, Araitzen eta, ahulago, Sakanan) gauzatu da neutralizazioa.

(7) *dijoa* tankerako adizkiak Mutrikun eta Elgoibarren ere (*nixe* ‘noa’, *dixe* ‘doa’ gisakoak hemen) badira eta NG-ko Aranon eta Sakanako mendebalean (Burunda, Etxarri-Aranatz eta Ergoiena) ere bai.

(8) *al* galdera partikula dago euskara giputzean. Horren adibide, Ainhoa eta Idoia Frailek (1996) Oiarztunen jasotako hauek: *o(r)i ez al dakizu nun dan?* (157); *mutillak (e)sango ziyon, ametitzen al nazu o ez?* (163); *Xenpe-larren arreba zarrena ez al tzen u(r)a?* (166). Eremu barruan daude Mutriku eta baita, behinik behin, NG-ko Araitz, Larraun eta Basaburu biak ere.

9. Mendebaleko eta erdialdeko bereizgarriak

9.1. *Eremua*

Gorago zehaztu da zer den ‘mendebala’. ‘Erdialdea’, berriz, Gipuzkoa gehienak (Deba arroaz sortaldeko eremuak) eta Nafarroako sartaldeko hizkerak osatzen dute, alegia, Basaburu gehienak (Goizueta eta Beintza-Labaien dira salbuespena), Araitzek, Imotzek (Muskitz izan ezik) eta Larraunek.

²³ Oraindik aspaldi ez dela, Etxaidek (1968: 52-53) Orion egin zuen azterketan, bertako hiztunek gaztelaniaz jarduterakoan ere $f > p$ bilakatzen zutela ikusi zuen. Besteak beste, aldaera hauek jaso zituen oriotarrendandik: *alpapa* ‘alfalfa’, *diperente* ‘diferente’, *garra-pón* ‘garrafón’, *paneca* ‘faneca’, *plor* ‘flor’, *prequillo* ‘flequillo’, *punte* ‘fuente, manantial’.

9.2. *Ezaugarrien aurkezpena*

- (1) Esangura desberdineko hitz bikoteak bereizten dituen azentua.
- (2) Ablatibo mugagabe eta pluraleko *-(e)tatik* (eta *-(e)tatikan*) aldaerak.
- (3) Adberbio eta bigarren mailako predikatuak mugagabeen edo partitiboan.
- (4) *eman*, *utzi* aditzekin inesiboa.
- (5) '*baten bat*' egiturako izenordain zehaztugabeen sail osoa.
- (6) Aditz trinkoen iraganaldiko *-e-* erroa.
- (7) Aditzoinik eza.
- (8) 'Partizipioa + *-ta*' egitura.
- (9) Perpaus konpletiboetako *-(e)nik* morfema.
- (10) Denbora eta modu perpausetako *-(e)la* morfema.
- (11) Kausa perpausetako 'aditza + *eta*' eta 'aditza + *-(e)la eta*' egiturak.
- (12) *-ko* (eta *-(e)lako*, *-t(z)eko*) aldaerak.
- (13) *egin* aditz indargarria.
- (14) *edunl* *eduki* > *eduki*.

9.3. *Oharrak*

(1) Mendebaleko eta erdialdeko hizkera askotan —ez denetan— esangura desberdineko hitz bikoteak bereizten dituen azentua dago. Horren adibide, Mallabiko hauek: *artie* 'zuhaitza' / *ártie* 'denbora tarte, trebetasuna', *astie* '7 egunekoa, poltsen oralekua' / *ástie* 'hasi', *atzéna* 'azkena' / *átzena* 'atsedena', *barie* 'gasteropodo narrastaria, lasaia, gorputzeko erraia' / *bárie* 'makilatxoá', *barrie* 'irria' / *bárrie* 'taberna batekoa, adibidez', *basie* 'lokatza' / *básie* 'oinarria', *basúe* 'oihana' / *básue* 'edalontzia', *botie* 'oinetakoa, zahatoa' / *bótie* 'piloteke-eta egiten dutena', *egúe* 'egaztiena, iparra ez dena' / *égue* 'norbere buruarekikoa', *emie* 'arra ez dena' / *émie* 'M letra', *errie* 'suak-edo erreá' / *érrie* 'R letra', *estie* 'hestea' / *éstie* 'ekialdea', *galtzie* 'galtzerdia' / *gáltzie* 'galdu', *gurie* 'geurea dena' / *gúrie* 'nahia', *kalie* 'karrika' / *kálie* 'huts egitea', *kantúe* 'abestia' / *kántue* 'ertza', *kokúe* 'zomorroa' / *kókue* 'fruitua, mamua', *kostie* 'itsasertza' / *kóstie* 'balioa', *lengúen* 'aurreko berberean' / *lénguen* 'joan den egun baten', *lotzie* 'ahalkeizuna' / *lótzie* 'lotu', *mandúe* 'aberea' / *mándue* 'kontrolgailua', *metie* '(belar) meta' / *métie* 'helmuga', *ostéra* 'ordea, berriro' / *óstera* 'joan-etorria', *otie* 'zuhaixka' / *ótie* 'O.T.A. aparkalekuetakoa', *parie* 'lan tresna (orok. *pala*)' / *párie* 'bikotea', *porrúe* 'janaria' / *pórrue* 'erre ohi den marihuana', *purúe* 'garbia' / *púrue* 'zigarroa', *saltzie* 'janariena' / *sáltzie* 'saldu', *serúe* 'goikoa' / *sérue* '0 zenbakia', *sestie* 'saskia' / *séstie* 'seigarrena', *sosúe* 'txoria' / *sósue* 'gatz gabea', *txistúe* 'tua' / *txístue* 'musika tresna, zakila', *ulie* 'ilea' / *úlie* 'plastikoa', *usúe* 'hegazia' / *úsue* 'erabilerá'...

Bortziriak ere, behinik behin, eremu barruan dago, Gaminderen (1998) arabera.

(2) Ablatibo mugagabe eta pluralean *-(e)tatik* (eta *-(e)tatikan*) aldaerak erabiltzen dira. Horren lekuko, Mallabiko *señ etxetatik urten dau?* 'zein etxetatik irten du?' mugagabeen eta *éuren étxetatik etorri die* 'euren etxeetatik etorri dira' pluralean. Isoglosa barruan daude Bortziriak eta Sakana ere behinik behin.

Ekialderagoko hizkeretan, osterá, *-(e)tarik* aldaera erabiltzen da, hala nola, Baztango *etxetaik* (mgg.) / *etxeetaik* (pl.), *usteletaik* (mgg. eta pl.), *soro-*

taik (mgg.)/*soroetaik* (pl.). Erakusleetan, era berean, sg. *-rik*/pl. *-etarik* dago, hala nola, Baztan bertako *unteik*, *ortaik*, *artaik*, singularrean, eta *oketaik*, *oie-taik*, *etaik*, pluralean (Salaburu 1984-2: 180hh).

(3) Adberbio eta bigarren mailako predikatueta mugagabea edo partitiboa erabiltzen da. Mugagabea dago Mallabiko *trankil-trankil gatu da* 'trankil-trankil geratu da' adibidean eta partitiboa, aldiz, herri bereko *ixi-ixilik on da* 'isil-isilik egon da' adibidean. Eremu honen barruan dago Bortziriak ere.

Ostera, ekialderagoko hizkeretan absolutiboa ere — abs. singularra, gehienetan — bada aukeran. Horren lekuko, N'Diayek (1970) Baztanen jasotako adibideak: *mendi guziek trankil-trankilek zauden* (62); *iustu-iustue bizi dire* (123); *ixil-ixile denak ongi pasatu ziren* (123); *xintxo-xintxo ibil daIELa an emen bezala!* (207); *nere iloak badakit berdin-berdine ibiltzen direla* (238) (adibide gehiago in Zuazo 1997: 403).

(4) Inesiboa erabili ohi da *eman* eta *utzi* aditzekin, hala nola, Mallabiko hauetan: *jaten emoixok txakurrai* 'jaten emaiok txakurrari'; *lurra jausten itxi-xok* 'lurrera erortzen utzi iezaioi'²⁴.

Ekialderagoko hizkeretan adlatiboa erabiltzen da. Horren adibide, Altsasuko *pionai beintzet jatea ónnndo eman* 'peoiei behintzat jatera ondo eman' (Izagirre 1967: 79) eta Aezkoako *eztuzu utzi bear iltzera* (Camino 1997: 400).

(5) Dirudienez, mendebalean eta erdialdean dira ohikoak '*baten bat*' egiturako izenordain zehaztugabeak, baina, dena dela, hobeto aztertu beharreko gaia da. Horren adibide, Mallabiko hauek: *baten bat*, *baten batek*, *baten bati*, *baten baten* 'norbaiten/noizbait' (eta *baten batas/baten batekin*, *baten batengana*, *baten batenganako*, *baten batenganaño*, *baten batenganutz*, *baten batengandik*, alde batetik, eta *baten bateko*, *baten batetik*, *baten batera*, *baten batako* 'baten baterako', bestetik).

(6) *-e-* erroa dago aditz trinkoen iraganaldian, hala nola Mallabiko hauetan: *nentorren*, *etorren* 'zeturten', *nengoen*, *euen* 'zegoen', *nekixen* 'nekien', *ekixen* 'zekien', *nekarren*, *ekarren* 'zekarren', *neuken* 'neukan', *euken* 'zeukan', *eroien* 'zeraman', *nenbillen*, *ebisen* 'zebiltzan'... Ostera, *-a-* dago ekialderagoko hizkeretan. Horren adibide, Baztango *zagon* 'zegoen', *zauden* 'zeuden', *zailen* 'zebilen', *zailtzen* 'zebiltzan', *nakien* 'nekien', *zakien* 'zekien', *zakiten* 'zekiten' (Salaburu 1984-2: 247hh)²⁵. Ekialdeko hizkerekin bat dator Sakana osoa, Burunda barne.

(7) Aditzoina galdu egin da eta partizipioak hartu du beraren lekua, hala nola, Mallabiko *konpondisu* 'konpon ezazu', *konpondu daigun* 'konpon dezagun', *konpondu leiket* 'konpon dezaket'. Forma fosildu batzuk dira salbuespena; Mallabiko *or konpon*, esate baterako. G-ko iparrekialdean eta NG-ko mendebaleko hizkeretan bada aditzoina, baina ez dira zuzen bereizten honen eta partizipioaren esparruak.

(8) 'Partizipioa + *-ta*' egitura, hala nola, Mallabiko *jarritte da* 'jarrita dago', *lotute dauket* 'lotuta daukat', *usteldutako tomatiek* 'usteldutako tomate-

²⁴ Aditz gehiagorekin ere gertatzen da joera bikoitz hori (hala nola: *abiatu*, *menturatu*, *atrebitu*, *entseatu*...), baina hauen eremuak ez ditut oraindik zehaztu.

²⁵ Gipuzkoako iparraldeko hizkeretan ere badira *-a-* honen aztarnak eta aztarnak baino gehiago ere bai Deba arroko hizkeretan eta Oiartzun-Irun bitartekoetan (Zuazo 1997: 400). Esan beharra dago, bestalde, mendebalean eta erdialdean gorde direla trinkoak ondoen, ekialdeko hizkera gehienetan oso galduta —edo guztiz galduta— dauden bitartean.

ak'. B-n eta G gehienez ia zeharo nagusitu da dagoeneko. G-ko iparrekialdean eta NG-ko mendebalean 'partizipioa + -a' ere bada eta 'partizipioa + -(r)ik' Imotzen. Sakanan ere lehian dira -ta eta -(r)ik.

Gainerako hizkerari dagokienez, 'partizipioa + -(r)ik' da aukerarik ohikoena Z-n eta Aezkoa-Erronkari bitartean eta 'partizipioa + -a', berriz, L-n, NB gehienez (Garazin, behinik behin, 'partizipioa + -(r)ik' dirudi ohikoa-goa) eta NG-ko iparraldean.

(9) Perpaus konpletiboak osatzeko -(e)nik morfema erabiltzeko joera dago aditz nagusia ezezkua denean. Mallabian, esate baterako, *étxuat uste beñ oneskero etorriko danik* 'ez diat uste behin honez gero etorriko denik'. Sakana ere, behinik behin, eremu barruan dago.

Ekialderagoko hizkeretan -(e)la erabili ohi da perpaus nagusiko aditza ezezkua denean ere. Horren adibide, N'Diayek (1970) Baztanen jasotako hauek: *eztut uste aren gustokoak garela* (97); *etzait iduritzen aunitz gustetzeko* (sic) *zaitugule* (218).

Bestalde, mendebalean eta erdialdean ez bezala, -(e)n morfema erabiltzen da ekialderagoko hizkeretan, gehienbat *uste* denean aditz nagusia. Horren adibide, Aezkoako *nik uste (h)erréroak fite konponduko duen; nik uste eskusizein den* (Camino 1997: 485). Eremu barruan daude Hondarribia eta Irun.

(10) Modu eta denbora perpausetan -(e)la morfema baizik ez dago. Mallabikoak dira, adibidez: *bakasiñuetan gengosela, lapurrek sartu sittuan gurien* 'oporretan geundela, lapurrak sartu zituan gurean (etxean)'; *plásá niñoie-la ikusi naban* 'azokara nindoala ikusi nuen'. Sakanan ere -(e)la da aukera bakarra.

Ekialderagoko hizkeretan -(e)la zein -(e)larik (eta -(e)larikan) daude aukeran. Eremu honetan dago Imotz eta baita Lezo-Irun bitarteko hizkerak ere. Horren adibide, Oiartzungo *gu ttikiyak giñalaik beti amairjin belarra izate genuen; arrek interina bezela zebilelaik intzun tituloa atera euskerana* (Fraile & Fraile 1996: 135).

(11) Kausa perpausetan 'aditza + eta' eta 'aditza + -(e)la eta' daude aukeran. Oiartzungoak dira *bazpare gutxiyo obia, zertik au delikadua da eta* 'bada-epada ere gutxiago hobe, zergatik hau delikatu da-eta'; *atia jo ziuten norbattek ta gure atta difuntua izutu, atia jo ziutela ta* 'atea jo ziguten (sic) norbattek eta gure aita difuntua izutu, atea jo zigutela-eta' (Fraile & Fraile 1996: 133-134). Eremu honen barruan daude Bortziriak, Malerreka eta Sakana.

(12) -ko (eta -(e)lako, -t(z)eko) erabiltzen dira mendebalean eta erdialde gehienez eta, oster, -kozl/-kosl/-kotz aldaerak eta euren eratorriak ekialderagokoetan. N'Diayek (1970: 83) Baztanen jasotakoak dira *lenbiziko aldikotz; alferra delakotz bere erakustaleak eztire kontent artaz*. G-ri dagokionez, Errenteria-Lezo lerroan abiatu eta Irun bitartean ere ezagunak dira.

(13) *egin* aditz indargarria erabiltzen da. Mallabiko adibideak dira hauek: *bai, bera'ok, esautu eitten juat-eta* 'bai, bera duk, ezagutu egiten diat-eta'; *etxetik urten be eitten estabela jak aspaldi onetan* 'etxetik irten ere egiten ez duela zagok aspaldi honetan'; *ein bier bada, ein eingo juau* 'egin behar bada, egin egingo diagu'. Isoglosa barruan daude Malerreka eta Sakana ere behinik behin.

(14) *edun* baztertu eta *eduki* nagusitu da mendebalean eta erdialde gehienez. Horren lekuko, Mallabiko *arrasoi osue daukesu* 'arrazoi osoa daukazu'; *étxaukat diruik bape aldien* 'ez zaukat dirurik batere aldean'. Eremu

honetan laguntzaile zereginetan eta balio kopulatiboa duen kasuetan erabiltzen da, gehienbat, *edun*. Horren adibide, laguntzaile balioa duen *ikusi'ot* Mallabikoa eta balio kopulatiboa duen *lagune'ot ori* 'laguna dut hori' (= neu-re laguna da hori) herri berekoa. Eremu honen barruan dago Sakana.

10. Eremu banaketa nabarreko ezaugarriak

10.1. *Eremua*

Aurreko multzoei ondo egokitzen ez zitzaizkien zenbait ezaugarri bildu dira honetan. Eremu banaketa berezia dauka ezaugarri hauetako bakoitzak, baina nolabaiteko azpimultzo bi egin daitezke euren artean. Lehenbiziko lau ezaugarriek —eta, batez ere, denetan lehenak— 'mendebala & erdialdea vs. gainerakoak' banaketa dakarkigute atzera berriro gogora. Ondorengo bostak, berriz, Nafarroako hegoaldean eta Bizkaiko zenbait bazter-hizkeratan betetzen dira.

10.2. *Ezaugarrien aurkezpena*

- (1) Goranzko diptongoak.
- (2) *-st*-kontsonante multzoa.
- (3) Sozietiboko *-kinl-ki* aldaerak.
- (4) Datiboarekiko komunztadura nahitaezkoa/hautazkoa.
- (5) Diptongoetako *-eu-* > *-au-* bilakaera.
- (6) Diptongoetako *-ei-* > *-ai-* bilakaera.
- (7) Diptongoetako *-au-* > *-ou-* bilakaera.
- (8) Nor-Nori saileko *-ki-* erroa.
- (9) Iraganaldiko adizkietako *-(e)n* > $\emptyset$.

10.3. *Oharrak*

(1) Ipar EH gehienez eta Baztan-Ultzama lerrotik ekialdera ohikoak dira goranzko diptongoak. Horren adibide, Baztango *itsás[w]a* 'itsasoa', *óts[w]a* 'otsoa'; *ándr[j]ak* 'andreak', *galtzérd[j]ek* 'galtzerdiak', *gós[j]ak* 'go-seak', *ménd[j]en* 'mendian' (Salaburu 1984-1: 174-175). Isoglosa barruan daude Imotz, Sakana osoa (Burunda barne), Irun eta Hondarribia.

(2) L-n, NB-ko hizkera batzuetan eta NG-ko eremu zabalean atxiki da *-r(t)z-* kontsonante multzoa *bertze*, *bortz*, *ortzegun*, *ortzirale* bezalako hitzetan. Gainerako hizkeretan *-st-* bilakatu da: *beste*, *bost*... NG-ri dagokionez, Erronkariko iparraldean eta mendebaleko hizkeretan gertatu da *-st-*, alegia, Basaburu bietan (Beintza-Labaien da salbuespena), Imotzen, Larraunen, Araitzen eta Sakanan.

Eremu banaketa berezia dute (*h*)*ertze* 'heste' eta *urzol/urtxo* 'uso' aldaerek. Mendebalean eta erdialdean ez besteetan erabiltzen da lehena eta L-ko ekialdean abiatu eta Z bitartean, bigarrena.

(3) Sozietiboko morfeman *-kin* aldaera erabiltzen da B-ko ekialdean, G-n, L-n, NB-n eta NG-ko mendebalean (Baztan eta Malerreka barne). Ostera, *-ki* ere bada lehian NG-ko ekialdeko erdian eta berau da aukera bakarra, edo nagusia behinik behin, Z-n eta Erronkarin. Hegoaldetik, Sakanaraino —Bakaikuraino, zehatzago— iristen da *-ki* aldaeraren isoglosa.

(4) Datiboarekiko komunztadurak hautazkoa dirudi NG-ko ekialdean eta Ipar EH gehiengan, aldeak izan badaitezke ere hizkera batzuetatik bestetara. Baztanen, Salabururen (1984-2: 218) arabera, batez ere izenkiren bat dagoenean nabari da komunztadura eza (*erran zaben* 'erran zien', baina *gizonei erran zuen*) eta aginteran ere oso arrunta omen da (*kartzu oi neri* 'ekar ezazu hori niri').

Salaburuk esandakoa betetzen dela dirudi N'Diayek (1970) Baztanen bertan jasotako adibide hauetan: *maten tuzte sagarrak aurrei* 'ematen dituzte sagarrak haurrei' (73); *etxera allatzean galdin nuen polizieri* (78); *linko maitein izenean kasu in zezu nere alabai!* 'Jainko maitearen izenean kasu egin ezazu nire alabari!' (78); *astoa utzi zezakeen neri* (207)...

(5) *-eu-* > *-au-* bilakaera bete da NG-ko eta B-ko hizkera batzuetan. Horren adibide, Altsasuko *auli* 'euli', *auri* 'euri', *autsiya* 'eutsia' (*xuhurra* adierarekin), *autzi* (< *eutzi*) 'utzi', *naurri* 'neurri' aldaerak; *naure* 'neure', *gaure* 'geure' tankerako izenordainak; *balau* (< *baleu*) 'balu' tankerako *edun*-en adizkiak; *berraun*, *iruraun* tankerako *ehun* zenbatzailearen konposatuak... (Izagirre 1967). NG-ri dagokionez, Aezkoan eta Aurizberrin, Ultzaman, Sakanan eta, dirudienez, gaurregun euskara galduta dagoen hegoaldeko hizkeretan ere betetzen zen antzina. B-ri dagokionez, berriz, Otxandion, Arratian, Zeberion, Orozkon, Nerbioi arroan eta Uribe kostan, behinik behin, erabiltzen dira honelako aldaerak.

(6) *-ei-* > *-ai-* bilakaera bete da NG-ko eta B-ko hizkera batzuetan. Horren adibide, Altsasuko *aiya* 'tegia' (eta *artaiya*, *bizartaya*, *erlataya*), *aiza* 'ehize', *araitz* (< *areitz*) 'haritz', *bai* 'behi', *bain* 'behin', *eztai* 'eztei', *gaiyo* 'gehia-go', *laiyo* 'leiho', *odaya* 'hodeia', *ogai* 'hoge', *bairatzeko* 'begiratzeko', *erakaiya* 'erokeria', *laitzen* 'leitzen' (irakurtzen), *maikuba* 'medikua' (Izagirre 1967). Sakanan —Burundan, gehienbat— eta B-ko zenbait bazter-hizkeratan (hala nola, Otxandion, Zeberion, Nerbioi arroan eta Uribe kostan) nabari da, behinik behin, bilakaera hau.

(7) *-au-* > *-ou-* bilakaera bete da NG-ko hizkera gutxi batzuetan. Horren adibide, Aezkoako *gou* 'hau', *nousi* 'nagusi', *pousoa* 'pausua', *Ouritz* 'Auritz' aldaerak eta *doukegu* 'daukagu', *doude* 'daude' bezalako adizkiak (Camino 1997: 316). NG-n, dirudienez, Zaraitzun, Aezkoan eta Sakanan —Ergoiena eta Lakuntza bitartean, behinik behin— betetzen da. B-ri dagokionez, Arrankudiagan (Nerbioi arroa) jaso zituen Irizarrek (1981-2) bilakaera hau erakusten duten adizkiak: *nou* 'nau', *noue* 'naute', *doudie* (< *daudie*) 'dute', *doust* (< *daust* < *deust*) 'dit', *doustie* (< *daustie* < *deustie*) 'didate', *youstek* (< *yaustek* < *yeustek*) 'zidatek'.

(8) Nor-Nori saileko iraganaldiko adizkietan *-ki-* erroa dago NG-ko eta B-ko hizkera batzuetan, hala nola, Eugiko (Esteribar) *zakiden*, *zaki(k)en/zakinen*, *zakion*, *zakigun*, *zakizun*, *zakizien*, *zakioten* (orok. 'zitzaidan...') (Gaminde 1986: 186). Badirudi Sakana (Burunda da salbuespena) berritzaile izan dela eta orainaldira ere hedatu duela erro hau. Horren adibide, Etxarri-Aranazko *dakit*, *dakikln*, *daki*, *dakigu*, *dakizu*, *dakizubie*, *dakibie* (orok. 'zait...') (Karasatorre et alii 1991: 78).

NG-ri dagokionez, Artzibarren, Erroibar gehiengan (iparraldeko Bizkarreta-Gerendiain, Mezkiritz eta Esnotz dira salbuespena), Esteribarren, Anueko hegoaldean, Atezko hizkera batzuetan eta Sakanan erabiltzen da *-ki-* erroa, baina gaurregun euskara galduta dagoen NG-ko hegoaldeko beste hiz-

kera batzuetan ere bazen antzina (Irizar 1992 eta 1992b). B-n, berriz, ipar-mendebalean, Uribe kosta eskualdean erabiltzen da, Gaminderen (1994: 549) arabera.

(9) Iraganaldiko adizkietan, Esteribar eta Aezkoa bitartean da *-ø* ohi-koa, baina beti ere *-(e)n* orokorrarekin lehian dela, hala nola, Aezkoako *nue, zue, gindue* 'genuen', *ze, zako* 'zion', *gindako* 'genion' (Camino 1997: 185). Gaurregun euskara galduta dagoen NG-ko hizkera batzuetan ere bazen *-ø* antzina, baina, ostera, Esteribarko eta Erroibarko iparraldean (Zilbeti, Eugi eta Iragi) eta Auritzen *-(e)n* dunak (izan) dira nagusi (Irizar 1992b). B-ko ipar-mendebalean ere izan dira *-ø* gisakoak, nahiz eta gaurregun Uribe kostako herri bitan (Barrika eta Urduliz) baizik ez omen diren erabiltzen, Gaminderen (1994: 548) arabera.

11. EH osoan, baina eremu trinkorik osatu gabe, betetzen direnak

11.1. *Ezaugarrien aurkezpena*

- (1) Mugatzailearen erabateko asimilazioa.
- (2) Hiatoetako *o > u* eta *e > i* disimilazio bilakaerak.
- (3) Partizipioetako *-i* bokalaren sinkopa.
- (4) Bizidunen lekuzko kasuetako morfema bereziak galtzea.
- (5) Prolatiboaren morfema galtzea.

11.2. *Oharrak*

(1) Mugatzailearen erabateko asimilazioa daukagu Getxoko *baso* 'basoa', *basok* 'basoak' (erg. sg.), *basori* 'basoari', *bason* 'basoaren', *basóntzako* 'basoa-erentzako', *basóas* 'basoagaz' aldaeretan (Hualde & Bilbao 1992: 57).

Hizkera batzuetan besteetan baino indartsuagoa da eta asimilazioa absolutibo singularrean ere betetzen da, hala nola, Getxoko *etxé* 'etxea', *basó* 'basoa', *iturri* 'iturria', *burú* 'burua', *alabé* (< *alabea*) 'alaba' (Hualde & Bilbao 1992: 57hh). B-ko itsasaldeko hizkera batzuetan (Uribe kosta, Bermeo, Elantxobe, Lea-Artibai, esate baterako), NG-ko alderdi baten (Larraunen eta Basaburuko iparraldean) eta G-ko Azpeitialean betetzen da, nahiz eta hizkera batzuetarik besteetara arauak aldatzen diren. Errezilen, esate baterako, hitzoina *-i*, *-u* denean baizik ez da betetzen; cf. *mendi* 'mendia', *buru* 'burua'.

Asimilazio bilakaera hautazkoa da zenbait hizkeratan. Badirudi hizkeraren jasotasun mailak eta hitz egiteko lastertasunak daukala zerikusia. Horren lekuko, Mallabiko *etxín on da* (hizkera arrunt eta bizian)/*etxien eon da* (hizkera zaindu edo patxadatsuan) 'etxean egon da'.

(2) Hiatoetako *o > u* eta *e > i* disimilazio bilakaerak; cf. *besu(al-e)* 'besoa', *luzi(al-e)* 'luzea'. Eremu zabalagoan betetzen da *e > i* disimilazioa *o > u* baino. Horren adibide dira NB-ko Garazi eta Iholdiko hizkerak edo B-ko sartaldeko batzuk. Zenbait hizkeratan hautazkoa da, Baztango batzuetan (Salaburu 1984-2: 169) eta Erroibarren (Ibarra 1995b: 274), esate baterako.

(3) Partizipioetako *-i* bokalaren sinkopa daukagu Getxoko *ikus dau* 'ikusi du', *eros dau* 'erosi du', *ekar du* 'ekarri dugu' aldaeretan (Hualde & Bilbao 1992: 52). Eremu zabalagoan betetzen da sinkopa geroaldiko formetan, *ekarko*, *etorko*, *ikusko* bezalakoetan.

(4) EH osoan nabari da bizidunen lekuzko kasuetako morfema bereziak galtzea. Bizigabeen morfema berak erabiltzen dira sarri bizidunekin ere. Inesiboan oso zabalduta dago sozietiboaren morfema. Horren adibide, Orioko *nik semiakin konfiantza andiya dakat* (Iturain & Loidi 1995: 53). Destinatio-boa, motibatiboa eta 'genitiboa + *gainean*' dira beste hizkera batzuetan ordezkioak.

Mendebalean eta erdialdean behinik behin, *-(ren)gan* (izan) da bizidun-
nen inesiboko morfema eta *-(ren) baitan* ekialderagoko hizkeretan.

(5) EH gehienez nabari da prolatiboaren morfema galtzea. Hizkera askotan *bezala* da ordezkioa. Horren lekuko, Zarauzko *nik lagun bezela nakan*. Zerbait hizkeratan (Basaburu Tikian eta Bortzirietan, behinik behin) instrumentalak ere erabili ohi da. Horren adibide, Arantzako (Bortziriak) *eztut nere burua zarras jotzen* edo Goizuetako *tontoz artzen nozu* (J.J. Zubirik a.e.)

Mendebalean, erdialdean, L-n eta NB-n *-tzat* (izan) da prolatiboaren morfema. Mallabian, esate baterako, *mosolotzat euki'ou gu(k) pañe*, "mosolue" *barik* "mosolo pintto" *galanta isen ori!* 'mosolotzat eduki dugu guk baina, "mozoloa" gabe "mozolo pinto" galanta izan hori!'

NG gehienez eta Z-n *-tako* (izan) da aukeran. Horren lekuko, Izagirrek (1967) Altsasun jasotako *gaure burubak ezgendukazkiela txikitako* 'geure buruak ez geneuzkala txikitako' (58); *aitek kapotia patzen zeen señaletakó* 'aitak kapotea paratzen zuen señaletako' (72) eta Barkoxeko *jüjetáko hártzen dié* 'epailetako hartzen dute' (Larrasket 1931: 239).

ONDORIOAK

Oso eremu zabalean, ia Euskal Herri gehienez, hedatu diren zortzi ezaugarri aurkeztu dira (1) multzoan. Zuberoa, Erronkari eta Zaraitzu, alde batetik, eta mendebaleko hizkerak, bestetik, azaltzen dira isoglosetatik kanpo. Burunda ere —eta Sakana osoa, oro har— sarri azaltzen da isoglosetatik kanpo.

(3) eta (4) multzoetan erakutsi diren ezaugarriek sendotu egiten dute aipatutako hizkeren apartekotasuna. (3) multzoan mendebaleko ezaugarriak aurkeztu dira eta euron kopuru haziak (hogei aurkeztu dira) agerian uzten du hizkuntza eremu berezia dela mendebalekoa, historian zehar Euskal Herriko erdigunean egin diren berrikuntzak —(1) multzokoak, esate baterako— hartu ez dituen eta, aldi berean, bere-bereak direnak sortu dituen.

Esan dezadan, dena dela, mendebaleko ezaugarrietako batzuek eremu zabaloa daukatela eta Urolaldean, Goierri eta Burundan bertan ere barreneratzen direla. Burundako hizkera hau dela-eta, ohar bat egin nahiko nuke. Sakanako gainerakoen aldean oso desberdina da hemengo hizkera eta, Bonapartek gipuzkeraren barruan kokatu zuen arren, bere aldameneko Goierrikoekin alderatuta, oso bestelakoa azaltzen da. Baina, hala ere, denetarik dauka hizkera honek: bai mendebaleko eremuarekin, bai erdialdekoarekin eta baita nafarrerarekin ere baditu kidetasunak. Bere-bereak diren ezaugarriak ere baditu, gainera. Nik neuk, behiala Arabako ekialdean mintzo ziren hizkeren oihartzuna sumatu dut Burundakoan eta, Arabako ekialdekoekin batera, 'tarteko hizkera'-tzat jotzen dut. Baliteke, era berean, Lana eta Ameskoa ibarretan antzina mintzo ziren hizkerak ere lotura lan hori berori egin izana (zehatzago in Salaberri 1998 eta Zuazo 1994, 1998b).

‘Tarteko hizkera’-tzat jotzen dut, era berean, Mutrikukoa. Gipuztat jo izan da orain artean, baina niri neuri ez zait iruditzen erabat horrela denik. Mutrikuko hizkera eta bere alboan dagoen Ondarroakoa desberdinak dira izan, baina mendebaleko hainbat ezaugarri Mutrikun ere badirela ikusi da (3) multzokoak aurkezterakoan. Aldi berean, Deba barrenean gaurregun egiten diren hizkerak ere (Mendarokoa eta Elgoibarkoa, batez ere) tartekotzat jo litezke.

(4) multzoan ekialdeko ezaugarriak aurkeztu dira, hamabi guztira. Ekialde barruan Zuberoakoa agertzen zaigu nortasun haundiko. Bere aldamenetako Erronkarira eta Amikuzera ere iritsi dira, dena dela, ezaugarri hauetako zenbait eta mendebalerago ere bai inoiz, Nafarroa Behere osora eta Zaraitzura. Eremu honexek osatzen du, hain zuzen, ‘ekialdea’ deitu dudana. Lantzean behin, ohiko muga hau gainditu eta Lapurdiko sortaldera eta Aezkoara ere iritsi dira. Beraz, nolabaiteko ‘tarteko hizkera’-tzat jo daitezke Lapurdiko eta Aezkoako hauek ere.

Historian gora eginez, oso litekeena da Zaraitzuek eta, batez ere, Erronkarik hartu-eman estuak eduki izana Zuberoarekin. Badakigu lanera —sasoi lanak egitera, gehienbat— bai Nafarroako ibarrotatik Zuberoara eta baita alderantzizko norabidean ere jendea erruz ibiltzen zena eta, edozein modutan, hizkuntzak, behintzat, argi salatzen du hartu-eman hori (ikus (1) eta (4) multzoetako ezaugarriak). Gerora, baina, nasaitu egin bide zen lotura eta hizkuntzak salatzen du nasaitze hori ere. Beraz, azkenaldi honetan Erronkarin eta Zaraitzun egin diren hizkerak kontuan hartuta, beste ezer baino lehen ‘nafarrak’ direla esango nuke, ez zubereraren edo behenafarreraren atal.

(2) ezaugarri multzoan Euskal Herriko erdigunean betetzen diren sei ezaugarri aurkeztu dira. Zeinek bere isoglosa jakina daukan arren, Hego Euskal Herrian hedatu diren batzuk daude tartean, Gipuzkoan, Bizkaiko ekialdean eta Nafarroako mendebalean. Lapurdiko hegomendebalak ere bat egiten du eremu honekin.

Hedadura hau ikusita, litekeena da diakronikoki (1) multzokoak baino berriagoak izatea (2) multzoko hauek. Bizkaia, esate baterako, ez du eremu homogeneoa osatzen oraingo honetan eta Kardaberazek bere *Cristiñau dotri-nea*-n aipatu zuen muga ekartzen dute gogora:

Bacust ondo, Bizcai guztico eusquera bat izan arren, verbaren batzuc ori (sic) batzuetan, besteac besteetan oi direala. Enzunaz icusi, edo icasi dot, Orozco ta Zeberioti Ochandianora, ta Plencia eta Machichaco aldeti Munguiara, ta onunz verba batzuc, edo esateco moduc banaro, edo diferenteac dituezala. (...) Durango ta Marquinati onunz beste moduric da (Kardaberaz [L. Lopetegi, arg.] 1973-1: 454).

Gaurregun ere, hain zuzen, Bakio-Bermeo, Zornotza eta Otxandion barena egin daitekeen lerroak banatzen ditu Bizkai barruko hizkuntza eremu nagusi biak eta, gaurregun ere, Lea-Artibai eskualdean eta Durangaldean da nabarmenena Gipuzkoako eta Euskal Herriko erdiguneko eragina.

Lapurdiko hegomendebalean ere sumatzen da eragin hori. Badirudi alderdi honetako jendeak —bizibidez itsasgizonak eta merkataria, asko eta asko— hartu-eman estuak izan dituela Hego Euskal Herriarekin eta hizkuntzan ere bada hartu-eman horren oihartzuna. ‘Kostatarra’ deitu izan zaio alderdi honetako hizkerari eta nolabaiteko ‘tarteko’-tzat jo dezakegu hau ere.

Bestalde, Ipar Euskal Herri gehienez betetzen diren zenbait ezaugarri ez dira eskualde honetan betetzen ikusi da (5) multzokoak aurkezterakoan.

Nafarroako mendebala ere esaten ari garen eremu honen barruan dago. Isoglosa guztiak ez dira leku berean batzen, baina, askok behintzat, Basaburua, Imotz, Larraun eta Araitz bitarteko hizkerak hartzen dituzte euren baitan. Eremu zabalagoa dute beste batzuek eta Bortziria, Malerreka eta Sakana hartzen dituzte euren barruan. Eremu zabalagoak ere badira, Bertizarana, Ultzama, Lantz, Atetz eta Anueraino iristen direnak eta are ekialderago —Aezkoa bertaraino— iristen direnak ere badira.

Gipuzkoa barruan, azkenik, Goierriko hizkera nortasun handikoa dela ikusi dugu behin eta berriro. Hasteko, homogeen samarra da Goierri osoa. Arestian esan denez, mendebaleko ezaugarri zenbait iristen dira bertara (batez ere sartaldeko ertzean dauden Zegama, Segura eta, bereziki, Legazpi-*ra*) eta, oster, Gipuzkoako gainontzeko hizkeretan zabaldu diren ezaugarrietako asko ez dira Goierriin hedatu. Azken gertakari bi hauek Urolaldeko hizkeretan ere nabari dira, baina Goierriin, gainera, Araban behiala mintzo zen euskararekiko lotura ere sumatzen da. Lotura hori Oñatin eta Leintz ibarrean ere ageri-agerian dago.

Euskara giputzaren barruan, beraz, banaketa bikoitza egin daiteke: iparraldea/hegoaldea banaketa alde batetik, alegia, Goierri eta Toloserriko hegoaldeko hizkera batzuk Gipuzkoako gainontzekoetatik bereizten dituen; eta sartaldea/sortaldea banaketa bestetik, gutxi gorabehera Zumaia-Aizarnazabal-Zestoa-Errezil-Azpeitia eta Goierriin barrena datorren lerroaren arabera egin litekeena. Gipuzkoako iparrekialdeko herriek ere badute euren nortasuna; Errearterian hasi eta Irun bitartekoez ari naiz, jakina. Dena dela, bada egin beharreko *ñabardura* bat. Nortasun hori handiagoa izan bide da antzina. Gaurregun oso 'giputz' azaltzen zaizkigu Lezo eta, batez ere, Errearteria, eta Oiartzuna bertara ere hedatu da eragina. Hondarribia eta Irun dira eragin horretatik gehien aldentzen direnak (honetaz zehatzago in Zuazo 1997).

Esan dudan hau guztiau (7), (8) eta (9) multzoak begiratuta ere ikusten da. (7) multzoan euskara nafarraren bost ezaugarri aurkeztu dira eta horietako batzuk ez dira ez Nafarroako mendebaleko zenbait hizkeretara ez ekialdekoetara ere iritsi. Mendebalekoak, Basaburu Tiki gehiena (Bortziriekin bat egiten duen Goizueta eta Malerrekarekin bat egiten duen Beintza-Labaien dira salbuespen argienak), Araitz eta Larraun dira batez ere; eta Basaburu Handia, Imotz eta Sakana ere bai lantzean behin. Ekialdekoak, berriz, Erronkari eta Zaraitzukoak dira; eta Aezkoakoa ere bai inoiz.

(8) multzoan euskara giputzaren zortzi ezaugarri aurkeztu dira²⁶ eta, hauetako batzuk, euskara horren mugak gainditu eta Deba arrora, Bizkaiko ekialdera (Lea-Artibai eskualdera eta Durangaldera) eta Nafarroako mendebalera iritsi dira.

(9) multzoan, azkenik, mendebaleko eta erdialdeko hamalau ezaugarri aurkeztu dira eta, ezaugarriok, Bizkaia eta Gipuzkoa ez ezik, Nafarroako sartaldea ere hartzen dute euren barruan.

²⁶ Egia esan, euskara giputzaren ezaugarri guztiak ez dira behar bezain sendoak. *edun*-en eta *izan*-en -e- erroden adizkiak eta *dijoa* tankerakoak ez dira oso emankorrak. Eguneroko jardunean daukaten maiztasunagatik hartu ditut kontuan. Bestalde, atzeraka $f > p$ bilakaera eta $d > r$ ere bai hizkera gehienetan.

Esanguratsua da (5) eta (6) multzoek erakusten dutena. Behin eta berriro esan izan da Pirinioak ez direla euskalki muga, baina hazia da Ipar eta Hego Euskal Herria banatzen duen ezaugarri kopurua; guztira hogeita bat aurkeztu dira (5) eta (6) multzoetan. Gaurregun behinik behin, eremu bi hauen arteko muga nahiko garbia dela esango nuke, nahiz eta 'kostatarrak' egiten duen lotura lana. Esan dezadan, bide batez, Ipar EH-ko bereizgarrietako asko zubereraren ere bete ohi direla eta, beraz, ez da zuzena euskalki hau erabat berezia eta erabat bakartua den ustea²⁷.

Argibide hauek guztiok eman ondoren, Bonaparteren sailkapena alde batera utzi eta egungo egoera hobeto islatzen duen beste bat aurkeztu behar delakoan nago. Honelatsu azaltzen zaigu Hego Euskal Herriko egungo eremu banaketa:

a) Mendebala. Bizkaiak, Deba arroak eta Arabako eremu euskaldunak osatua. Eremu honetan sartzen ditut antzina Araba gehienean egiten ziren hizkerak, Arabako ekialdekoak ez besteak²⁸.

b) Erdialdea. Gipuzkoa gehieneko hizkerek —Deba arrokoek ez bestek— eta Nafarroako mendebalekoek osatua. Basaburu Tiki gehiena, Araitz eta Larraun dira, bereziki, Nafarroakoak, baina baita Basaburu Handia eta Imotz ere (zehatzago in Ibarra 1995). Arestian esan den bezala, Bonapartek nafartzat zeuzkan Gipuzkoako herriak ere erdialdeko eremutik gertuago azaltzen dira gaurregun, Lezo eta Oiartzun batik bat eta, zer esanik ez, Errenteria. Bortziriak, Malerreka eta Sakanara ere iristen dira erdialdeko ezaugarrietako asko, baina ez, nire ustez, eremu horretan bete-betean sartzeko adina. Erdialdeko hizkeren eta nafarreraren 'tarteko' hizkerak dira, beraz, hauek.

c) Nafarrera. Bortziriak, Malerreka eta, batez ere, Baztan, Ultzama, Aretz lerroan abiatu eta Aezkoaraino hedatzen da. Barruan da Imotz haraneko Muskitz herria (Ibarra 1995). Nabarra da Aezkoako hizkera, baina oraindik orain Iñaki Caminok (1997) erakutsi duenez, nafarreratik besterengandik baino hurbilago dagoena.

d) Ekialdeko nafarrera. Galduta dagoen Erronkarikoak eta galzorian dagoen Zaraitzukoak osatua. Arestian esan dudanez, estua bide zen ibar hauek antzina Ipar Euskal Herrikoekin zituzten loturak, baina aspaldi luze honetan Nafarroari begira eta Nafarroari lotuta bizi izan dira.

Ipar Euskal Herriari dagokionez, berriz, nortasun handikoa da zubereira. Zuberoako ipar-mendebaleko hizkerak, mendeen joan-etorrian Donapaleuri loturik egon direnak, aldentzen dira Zuberoako gainontzekoetatik eta Amikuzeko hizkera behenafarrari hurbiltzen. Domintxinen, Etxarrin, Ithorrotze-Olhaibin eta, batez ere, Lohitzünen ikusten da hori garbien eta 'tarteko hizkera'-tzat jo litezke Arüe eta Phagolakoak²⁹. Bestelakoan, bi eremu, bi azpieuskalki nolabait esateko, nabari dira Zuberoa barruan: Basabürükoa hegoaldean eta Pettarrakoa iparraldean.

Lapurdi eta Nafarroa Behereko hizkeren artean ez dut halako eten garbirik sumatzen, baina gutxiegi dakit —eta gutxiegi dakigu— hizkera horien

²⁷ Uste horren alderdi ustela erakusten ahalegindu nintzen Zuazo 1989 txostenean.

²⁸ Berezia zela Arabako euskara aldarrikatu zuen Mitxelenak 1958an eta 'hegoaldekoa' izenez bataiatu zuen (Mitxelena & Agud 1958). Mendebaleko multzoan sartzeko arrazoien aurkezpena eta Arabako hiru hizkuntza eremuen mapa, Zuazo 1998b-n ikus daiteke.

²⁹ J-L. Davanti zor dizkiot Zuberoako argibide asko.

berri. Berehala etorri beharko luketen ikerlanek (berehala, ez delako txantxetakoa hango euskararen egoera) argituko dute orain hain ilun dagoena. Ere-mu honetakoak dira, administrazioz Hego Euskal Herriari dagozkion arren, Urdazubi, Zugarramurdi eta Luzaide, baina komeniko litzateke hizkera hauen egungo egoera hobeto ezagutzea.

Laburbilduz, Bonaparteren zortzi euskalkiak seira ekarri dira eta bost izango dira hemendik lasterrera, hilurran dagoelako ekialdeko nafarrera. Euskararen estandarizazioak, euskara normalizatze bidean sartu izanak (irakaskuntzan dela, hedabideetan dela, administrazioan dela) eta bizimodu modernoak bultzatu duen hartu-emanen estutzeak ekarri dute euskalkiak bateratzea. 1950-60 hamarkadaz gero, aro berri bat hasi da Euskal Herrian eta euskalkien nondik-norakoan ere nabari da hori. Iparraldearen eta Hegoaldearen arteko batasuna, ostera, ez da neurri berean estutu. Indar bateratzaileen eragina argiro sumatzen da, baina indar banatzaileena ere bai.

Hitzak hitz, 1860-70eko hamarkadan eraiki zuen Bonapartek bere mapa ezaguna (Bonaparte 1863) eta beste haxe da 20. mende hondarretan nik neuk eraikiko nukeena

AIPATUTAKO BIBLIOGRAFIA

- ALBERDI, Javier (1996), *Euskararen tratamentuak: erabilera*. Euskaltzaindia, *Iker-9*, Bilbo.
- ARANBERRI, Fernando (1996), *Ermua eta Eitzako euskara*, Ermuko Udala.
- ARANZADI ZIENTZIA ELKARTEA [EAEL], *Euskalerriko Atlas Etnolinguitikoa* (2 liburuki), Donostia, 1984-1990.
- ARRETXE, Jon (1994), *Basauriko euskara*, Basauriko Udala.
- AZURMENDI, Joxe M. (1996), *Ataungo euskara*, VI. Gerriko Ikerlan Sariketa, Lazkao.
- BONAPARTE, Louis-Lucien (1863), *Carte des sept provinces basques, montrant la délimitation actuelle de l'euskara*, Londres.
- (Phon.), *Phonologie de la langue basque* (1868 inguruko eskuizkribu argitara gabea).
- (1881), "Observaciones acerca del vascuence de Valcarlos", *Revista Euskara* 4: 161-166.
- (1991 [1869]), *Le verbe basque en tableaux*, Londres. Berrarg. Euskaltzaindia, *Opera omnia vasconice* (I), 175-442, Bilbo.
- BURGETE, Xabier (1994), "Otxandio aldeko hiketaren berezitasunez", *FLV*, 66. zb., 287-299.
- CAMINO, Iñaki (1997), *Aezkoako euskararen azterketa dialektologikoa*, Nafarroako Gobernua, Iruñea.
- DUHAU, Henri (1993), *Beskoitzeko euskara*, Alinea, Donibane-Lohizune.
- ELORTZA, Jerardo (1994), "Aditzaren izen-formak Deba Garaian eta Araba aldean", *Euskal Dialektologiako Kongresua*, 465-477. ASJU-ren gehigarriak, 28. zb., Gipuzkoako Foru Aldundia, Donostia.
- EROSTARBE, Amaia (1994), "Aditz izenak Oñatiko hizkeran", *Euskal Dialektologiako Kongresua*, 495-517. ASJU-ren gehigarriak, 28. zb., Gipuzkoako Foru Aldundia, Donostia.
- ETXAIDE, Ana M. (1968), *Castellano y vasco en el habla de Orio*, Diputación Foral de Navarra, Iruñea.
- ETXEBARRIA, Jose M. & ETXEBARRIA, Juan M. (1991), *Euskalki guztien etno-testuak*, Labayru Ikastegia, Bilbo.
- FRAILE, I. & FRAILE, A. (1996), *Oiartzungo hizkera*, Oiartzungo Udala.
- GAMINDE, Iñaki (1986), "Esteribarreko aditzak", *FLV*, 48. zb., 183-203.
- (1994), "Plentzia aldeko euskararen zenbait ezaugarri morfosintaktiko", *Euskal Dialektologiako Kongresua*, 547-551. ASJU-ren gehigarriak, 28. zb., Gipuzkoako Foru Aldundia, Donostia.
- (1995), "Gipuzkeraren azentuaren azterketa akustikoa", *FLV*, 69. zb., 297-321.
- (1998), "Nafarroako azentu ereduen sailkapena". Argitara gabea.
- GAMINDE, I. & HUALDE, J.I. (1995), "Euskal azentu-ereduen atlaserako: zenbait isoglosa", *ASJU* 29-1: 175-197.
- HAASE, Martin (1992), *Sprachkontakt und Sprachwandel im Baskenland*, Helmut Buske, Hamburg.
- HARITXELHAR, Jean (1963), "Textes folkloriques de la vallée de Baigorri", *Actas del III Congreso Internacional de Estudios Pirenaicos*, 51-73, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Zaragoza.
- HOLMER, Nils M. (1964), *El idioma vasco hablado*, ASJU-ren gehigarriak, 5. zb., Gipuzkoako Foru Aldundia, Donostia.
- HUALDE, Jose I. (1995), "Sobre el acento roncalés", *ASJU* 29-2: 499-525.
- (1996), "Arbizuko hizkeraren zenbait soinu bereizgarriak", *Uztaro*, 18. zb., 49-60.
- (1998), *Euskararen azentuerak*. Argitara gabea.
- HUALDE, J.I. & BILBAO, X. (1992), *A phonological study of the Basque dialect of Getxo*, ASJU-ren gehigarriak, 29. zb., Gipuzkoako Foru Aldundia, Donostia.
- HUALDE, J.I. & ELORDIETA, G. & Elordieta, A. (1994), *The Basque dialect of Lekeitio*, ASJU-ren gehigarriak, 34. zb., Gipuzkoako Foru Aldundia & EHU, Donostia-Bilbo.
- IBARRA, Orreaga (1995), *Ultzamako hizkera*, Nafarroako Gobernua, Iruñea.
- (1995b), "Cispamplonés hizkeraren inguruan", *ASJU* 29-1: 267-318.
- IÑIGO, P., SALABERRI, P. & ZUBIRI, J.J. (1995), "-ki aditz-atzizkiaren gainean", *FLV*, 69. zb., 243-295.
- IRIZAR, Pedro (1981), *Contribución a la dialectología de la lengua vasca* (2 liburuki), Gipuzkoako Aurrezki Kutxa Probintziala, Donostia.
- (1991), *Morfología del verbo auxiliar guipuzcoano* (2 liburuki), Euskaltzaindia, Bilbo.
- (1992), *Morfología del verbo auxiliar alto navarro septentrional* (2 liburuki), Nafarroako Gobernua & Euskaltzaindia, Iruñea.

- (1992b), *Morfología del verbo auxiliar alto navarro meridional*, Nafarroako Gobernua & Euskaltzaindia, Iruñea.
- (1997), *Morfología del verbo auxiliar labortano*, EHU & Euskaltzaindia, Iruñea.
- ITURAIN, I. & LOIDI, L. (1995), *Orioko euskara*, Orioko Udala.
- IZAGIRRE, Kandido (1959-61), “Erronkariko euskal-ondakin batzuk”, *BAP* 15: 279-314 eta 17: 391-407.
- (1965), “Iztagirako gaiak”, *BAP* 21: 197-211.
- (1967), “Altsasuko euskeraren gai batzuk”, *ASJU* 1: 45-97.
- IZETA, Mariano (1996), *Baztango hiztegia*, Nafarroako Gobernua, Iruñea.
- KARASATORRE, R., ERDOZIA, J.L. & ULAIAR, E. (1991), *Ettxarri-Aranatzko euskara eta Aranaz Elkarteko hiztegia*, Altaffaylla Kultur Elkartea, Tafalla.
- KARDABERAZ, Agustin (1973), *Obras Completas* [L. Lopetegi, arg.], (2 liburuki), LGEV, Bilbo.
- LAKA, Itziar (1993), “The Structure of Inflection: A case study in X⁰ syntax”, [J.I. Hualde & J. Ortiz de Urbina, eds.], *Generative Studies in Basque Linguistics*, 21-70, John Benjamins, Amsterdam/Philadelphia.
- LARRASKET, Jean (1931-35), “Beñát, Larrajáko belhagilii”, *RIEV* 22: 229-240 eta 26: 137-145.
- (1939), *Le basque de la Basse-Soule orientale*, Librairie C. Klincksieck, Paris.
- LETAMENDIA, Juan A. (1990), “Hondarribiko euskara. Bokalismoari buruzko oharra”, *Hondarribia*, 40. zb., 42-45.
- LETAMENDIA, J.A. & SAGARZAZU, T. (1992), “Hondarribiko hizkera Roque Jazinto Salazarren predikuan (1778)”. Euskaltzaindia, *Iker-7*, 497-533, Bilbo.
- MITXELENA, Koldo (1953), “Contribución al conocimiento del dialecto roncalés”, *BAP* 9: 499-536. Berrarg. in *Sobre Historia de la Lengua Vasca*, 246-272. *ASJU*-ren gehigarriak, 10. zb., Gipuzkoako Foru Aldundia, Donostia, 1988.
- [FHV], *Fonética Histórica Vasca*. 2. arg., osatua, *ASJU*-ren gehigarriak, 4. zb., Gipuzkoako Foru Aldundia, 1977. Berrarg. 1985.
- MITXELENA, K. & AGUD, M. (1958), *Dictionarium linguae cantabricae*, *ASJU*-ren gehigarriak, 3. zb., Gipuzkoako Foru Aldundia, Donostia. Berrarg. in [E. Knörr & K. Zuazo arg.], *Arabako Euskararen Lekukoak. Ikerketak eta testuak*, Eusko Legebiltzarra, Gasteiz, 1998, 23-48.
- N'DIAYE, Geneviève (1970), *Structure du dialecte basque de Maya*, Mouton, The Hague-Paris.
- OIHARZABAL, Beñat (1984), “ba- baiezkua aurrezkia”, *Euskera* 29-1: 351-371.
- OLANO, Mikel (1998), *Areso eta Leitzako hizkerak*. Argitara gabea.
- ONEDERRA, M. Lourdes (1990), *Euskal fonologia: palatalizazioa*, EHU, Leioa.
- REBUSCHI, Georges (1983), “A note on focalization in Basque”, *Journal of Basque Studies* 4-2: 29-42.
- SALABERRI, Patxi (1998), “Arabako mugako nafar euskara”. Argitara gabea.
- SALABURU, Pello (1984), *Hizkuntz teoria eta Baztango euskalkia: fonetika eta fonologia* (2 liburuki), EHU, Leioa.
- UEU (1983), *Euskal dialektologiaren hastapenak*, Iruñea. 2. arg., osatua eta hobetua, 1987.
- URKIXO, Julio (arg.) (1910), “Cartas escritas por el príncipe L-L. Bonaparte à algunos de sus colaboradores”, *RIEV* 4: 233-297. Facsimilea: LGEV, Bilbo, 1969.
- ZUAZO, Koldo (1989), “Zubereraren sailkapenerako”, *ASJU* 23-2: 609-650.
- (1994), “Burundako hizkera”, *Euskal Dialektologiako Kongresua*, 297-364. *ASJU*-ren gehigarriak, 28. zb., Gipuzkoako Foru Aldundia, Donostia.
- (1997), “Oiarzungo hizkeraren kokagunea”, *FLV*, 76. zb., 397-425.
- (1998), “Nafarroako euskal hizkerak”. Argitara gabea.
- (1998b), “Arabako Euskara”, *Arabako Euskararen Lekukoak. Ikerketak eta testuak*, Eusko Legebiltzarra, Gasteiz, 127-189.

LABURPENA

Bonaparteren euskalki sailkapena eta euskalkiei buruz zeukan ikuskera berezia dira ikerlan honen aztergaia. 108 ezaugarri erabili dira eta bakoitzaren mugak zehaztu dira. Ezaugarriok aukeratzerakoan, hizkuntzan izandako berrikuntzak bereizi dira eta, erabiltzen diren eremuen arabera, hamaika

multzotan banatu. Bonapartek 1860-70 aldean egindako sailkapena eta euskalkien mapa zaharkituak daudela-eta, beste sailkapen bat eta beste mapa bat aurkeztu dira.

RESUMEN

Se propone revisar la clasificación dialectal de Bonaparte así como su peculiar visión de los dialectos. Se ha trabajado con 108 elementos, tanto fonéticos, como morfológicos y sintácticos y se han establecido las isoglosas de cada uno de ellos. Nos hemos centrado en las innovaciones, dejando a un lado los arcaísmos y las diferentes elecciones que dentro de las posibilidades que ofrece la lengua han adoptado los diferentes dialectos. El resultado de este estudio demuestra que la clasificación propuesta por Bonaparte a mediados del siglo pasado (1860-70) ha quedado desfasada y se presenta una nueva clasificación así como un nuevo mapa de los actuales dialectos vascos.

La classification des dialectes, ainsi que le personnel point de vu que Bonaparte avait sur eux, sont les sujets de cet article. Il est choisi 108 éléments, tant phonétiques que morphologiques et syntactiques, et il est révélé les isoglosses de chacun d'eux. Nous nous sommes centré sur les innovations, laissant de côté les archaïsmes et les différents choix, parmi les possibilités que la langue offre, faits par les différents dialectes. Le résultat de cette étude révèle que la classification proposée par Bonaparte vers le milieu du siècle dernier (1860 - 70) est vieillie et il est présenté une nouvelle classification et une nouvelle carte des actuels dialectes.

The intention is to review Bonaparte's dialect classification and its particular view of the dialects. 108 phonetic, morphological and syntactic elements have been used, and the isogloss of each one has been established. We have concentrated on the innovations, leaving to one side the archaisms and the diverse choices within the possibilities offered by the language adopted by the different dialects. The result of this study shows that the Bonaparte's classification in the middle of the last century (1860-70) is now out of date, and a new classification is presented together with a new map of the Basque dialects currently in use.

